

Taula 1: Superfície agrària. ha. (1989) en les diferents comarques de Catalunya

Terres llaurades	Pastures permanents	Terreny forestal
Segrià (82.316)	Pallars Sobirà (57.329)	Berguedà (65.989)
Noguera (68.090)	Val d'Aran (42.980)	Bages (65.195)
Garrigues (45.408)	Ripollès (42.209)	Alt Urgell (59.315)
... / ...	... / ...	... / ...
Alta Ribagorça (253)	Baix Penedès (12)	Tarragonès (2.003)
Barcelonès (215)	Garraf (2)	Urgell (1.535)
Val d'Aran (73)	Alt Camp (2)	Pla d'Urgell (112)

Font: Cens Agrari de 1989. IEC.

que suposa una davallada durant el període 89-95 del 19,2 %.

El 44 % de les explotacions tenen una SAU inferior a 5 ha., el 80 % presenten una dimensió inferior a 20 ha. i el nombre d'explotacions entre 20 i 100 ha. de SAU són escassament el 18 %. El nombre mitjà de SAU per explotació a Catalunya és de 15,5 ha., el que suposa un increment del 24,5 % respecte a 1989, quan se situava en 12,5 ha. Catalunya, respecte a Europa, se situa solament per sobre de Portugal, Grècia, Itàlia, Àustria i Finlàndia i està per sota de la mitjana de la UE, que se situa entorn de les 16 ha.. Amb tot, hi ha una tendència a incrementar-se en la franja de les 5-20 ha., tot i que a Europa la franja en creixement se situa en trams superiors en detriment dels inferiors a 20 ha. Massot (1996a) posa de manifest com les explotacions més grans es troben en zones de secà i de muntanya, una dada a tenir present, ja que la mitjana pot ser enganyosa.

La població ocupada en el sector agrari a Catalunya és un 3,5 % sobre el total d'ocupats, notablement inferior al conjunt de països de la Unió Europea, tret del Regne Unit, que té la xifra més baixa. Cal destacar que la dedicació a temps complet dels ocupats agraris a Catalunya és molt baixa, car se situa en el 22,6 %, molt inferior al 40-50 % de les explotacions europees, i davant de Grècia (9,1%), Itàlia (9,8%), Espanya (15,6%) i Portugal (17,4).

Argilés (1998) constata que aquestes dades sobre pes econòmic del sector agrícola, en el conjunt de l'economia i la proporció de la població ocupada en l'agricultura a Catalunya, són similars a al-

guns països econòmicament desenvolupats, com Alemanya o Bèlgica, o el Regne Unit tradicionalment lliurecanvista i poc proteccionista en matèria agrícola. Curiosament, ni Catalunya és un país tan desenvolupat com els anteriors, ni ha estat un país poc proteccionista en matèria agrícola. Les agricultures europees més competitives són les que tenen un grau més elevat d'especialització, d'intensificació o de professionalització (superior al 40 %).

El nombre d'ocupats agraris ha anat disminuint progressivament, especialment pel que fa a la mà d'obra familiar, no així els assalariats que experimenten un increment, en nombres absoluts i en percentatge, al llarg dels anys. La mà d'obra familiar suposava l'any 1989 el 93,1 % i l'any 1995 el 91,0 %, amb una evolució negativa del 17,2 % per a aquest període. Els assalariats fixos passen de ser el 6,9 de la mà d'obra agrària al 9,0 %, experimentant un creixement per al període 1989/95 del 10,2 %.

Per Massot (1996a) aquestes dades desfan el tòpic que a Catalunya tenim una agricultura professionalitzada d'explotacions familiars. El fet és que s'utilitzen com a sinònims: agricultura familiar, que es mitifica com a model de producció, i agricultura professional, de la qual cosa s'extreu la conclusió de la seva capacitat de produir quantitat i qualitat. Si és cert que un 91 % del treball del camp català és actualment de caràcter familiar, amb una mitjana de treball ocupat a temps complet per explotació inferior a una persona (0,5 persones/explotació), això no vol dir que sigui, la nostra, una agricultura majoritàriament professionalitzada. Precisament perquè no és prou

competitiva, no pot remunerar adequadament els titulars de les explotacions i, en definitiva, no permet l'especialització.

L'edat dels caps d'explotació a Catalunya mostra un envelliment notable, igual que el conjunt de països de la UE, especialment els del sud. Mentre l'any 1989 el 55,4 % del caps d'explotació tenien més de 55 anys, l'any 1995 era de 54,1 %. Pel que fa als joves de menys de 35 anys, l'any 1989 eren el 8,6 % dels caps d'explotació, sis anys després la xifra s'ha reduït al 6,6 %.

5. Pes econòmic de l'activitat agrària

Durant aquest període, l'activitat agrària catalana, espanyola i europea ha perdut pes relatiu dins del conjunt de l'economia, tant si s'analitza des de la participació de l'ocupació agrícola respecte al total d'ocupats, com si es mesura en termes de percentatge del valor afegit brut (VAB) dins del producte interior brut (PIB).

La confluència d'aquest factor de pèrdua de pes relatiu de l'activitat agrària, l'evolució de la Política Agrària Comuna (PAC) i el creixement de la liberalització dels mercats agraris internacionals derivada dels acords de la Ronda Uruguai del GATT, han abocat les explotacions agràries cap a una dependència major respecte a la capacitat de ser rendibles i de generar decisions que els permeti afrontar la competència.

La contribució global de l'economia catalana al PIB de l'Estat és de 19 % l'any 1994, mentre que el sector agrari només contribueix amb el 8,2 % del VAB al cost dels factors de l'agricultura espanyola.

L'agricultura catalana representa una part petita de l'activitat econòmica global de Catalunya amb un 1,5 % del PIB l'any 1994. Dades inferiors a la

mitjana de la UE i només per damunt de països com Alemanya, Luxemburg, Suècia i el Regne Unit.

6. Orientació productiva

L'orientació productiva agrària catalana destaca pel nombre d'explotacions agràries que tenen ramaderia, el 28,32 %. Pel que fa a l'orientació tècnico-econòmica -que agrupa les explotacions a partir de la proporció de marge brut total que hi aporta cada cultiu i cada espècie de ramat-, destaquen les explotacions amb conreus llenyosos amb el 44 %, les d'agricultura general amb el 17 % i les ramaderes amb el 16 % de les explotacions.

Si l'anàlisi de l'orientació productiva es fa des de la perspectiva econòmica, aquesta és clarament favorable a la ramadera, que representa el 60 % de la producció final agrària (PFA) de Catalunya; hi ocupa una posició destacada el porcí (27 % de la PFA catalana), seguida de la producció avícola -carn d'aus i ous- (13 % de la PFA) i del boví (11 % de la PFA). Pel que fa a la producció vegetal, suposa el 40 % de la PFA destacant-ne la fruita fresca (11,4 % de la PFA), les hortalisses i cereals (7 % de la PFA cada un d'ells).

L'orientació productiva catalana pel que fa al porcí respecte als altres països de la UE, només és lleugerament superada per Dinamarca amb una producció del 35 % de la seva PFA. Els altres països de la UE tenen una participació en les seves respectives PFA per sota del 23 %. En nombre de caps també situa Catalunya en una posició important amb el 4,4 % del total de la UE i el 28,7 de caps de porcí de tot Espanya. A nivell regional, l'epicentre de l'activitat porcina europea s'estableix al litoral nord-oest del continent, entre Dinamarca i la regió flamenca de Bèlgica. Les altres zones porcines importants a nivell comunitari són: la formada

Taula 2: Evolució del pes de l'agricultura en el conjunt de l'economia

	% del VAB respecte al PIB		% d'ocupats agraris respecte a la població ocupada total	
	1994	1987	1994	
UE-12	3,2	1,8	7,9	5,5
Espanya	5,2	2,7	15,1	9,8
Catalunya	2,5	1,5	5,3	3,5

Font: Elaboració pròpia, basada en: IEC, DARP i Comissió Europea.

per les regions franceses de la Bretanya i del País del Loira i la de les regions de Catalunya, Aragó, el País Valencià i Múrcia a l'Estat espanyol. El porcí és el tipus de bestiar que manifesta un major grau de concentració territorial.

És important recordar la greu crisi de 1997 de la pesta porcina clàssica (PPC) a la zona productora de Lleida, que aplega la meitat del porcí de Catalunya, en disposar de quasi 2,6 milions d'animals d'aquesta espècie. Durant aquell any calgué sacrificar molts animals i a més deixar períodes llargs improductius en les àrees de quarantena.

Pel que fa a producció d'ous i aus de corral, Catalunya, amb un 16 % de la seva PFA, pràcticament duplica els països que la segueixen en participació productiva en el seu PFA, com són Regne Unit (9,9 %), Portugal (9,4) i França (8,0 %).

Aquesta forta orientació productiva ramadera que presenta Catalunya és conseqüència, en gran part, de la reduïda dimensió de les explotacions agrícoles, que ha portat a una intensificació productiva mitjançant l'orientació ramadera intensiva i també en alguns casos amb l'orientació en fruites i hortalisses. L'orientació ramadera és singular en un país del sud d'Europa, ja que és més pròpia de països del centre i nord com Irlanda (88,1 % del seu PFA), Luxemburg (80,6 %), Dinamarca (70,5 %), Àustria (66,7 %), etc. Fins i tot, Catalunya supera d'altres com Bèlgica (58,0 %) i Països Baixos (52,9 %), que presenten una tendència clara a disminuir el pes del sector ramader en el producte final agrari del país.

En el cas de les fruites i verdures, Catalunya respecte a la UE ocupa el sisè lloc amb el 16,6 % del PFA català, superada per Espanya (28,1 % del seu PFA), Itàlia (27,9 %), Grècia (22,9 %), Països Baixos (21,9 %) i Portugal (20,0 %). Catalunya destaca en la producció de fruita dolça i especialment en la producció de peres. En aquest cas la producció és del 10,7 % del total de la producció de la UE, al mateix nivell que Alemanya (13,4 % de la UE), França (12,7 %) i Espanya (9,4 %), i només per sota d'Itàlia, que multiplica per tres la mitjana d'aquests països (33,67 %). Pel que fa a les pomes, amb un 4,5 % de la producció de la UE ocupa el setè lloc de la UE-15, on destaca un grup de tres països Itàlia, França i Alemanya.

Les perspectives del sector fruter i hortícola són influïdes pel fet que països desenvolupats especialitzats en produccions extensives cerquen d'obtenir millors rendes amb la producció de fruites i

verdures, que poden introduir a la UE com a conseqüència dels acords de la Ronda Uruguai.

Cal destacar que a Catalunya, un país mediterrani, només entre un 20-30 % de la PFA correspon a produccions mediterrànies. Aquesta situació sembla que exigeix millorar la competitivitat de les explotacions davant la competència internacional, en especial dels països europeus més competitius.

7. Dimensió econòmica de les explotacions³

Catalunya en el període 1989-1990 obtenia un marge brut mitjà per explotació de 10,1 UDE, superior al d'Espanya (5,6 UDE), però inferior a la mitjana comunitària (11,2 UDE) i molt lluny de les 17,9 UDE d'Alemanya, les 21,2 de França, les 28,2 de Bèlgica, etc. i sobre tot les 51,6 dels Països Baixos.

Aquestes diferències també es posen de manifest a l'hora d'analitzar els ingressos per agricultor (UDE de marge brut per unitat de treball agrari - UTA). Catalunya assoleix l'any 1989 les 10,51 UDE/UTA, mentre la mitjana europea era 11,3 i la dels Països Baixos arribava a les 28,5. Espanya se situa en 7,77 UDE/UTA. Són molt poques les explotacions agràries catalanes que assoleixen una renda de treball unitari (renda de treball/UTA) igual o superior a la "renda de referència" o renda mitjana estatal dels salaris no agraris.

A Catalunya l'any 1989 la renda de referència se situava en 16 UDE (2.555.232 ptes.), superada solament per 15.547 explotacions equivalents a un 17,6 % del total i que conreaven el 51,3 % de la SAU, amb una dimensió mitjana de 36,4 ha. i amb el 40,3 % del total de la SAU.

8. L'especialització agrícola de les comarques catalanes

En l'àmbit de l'especialització sectorial, a Catalunya es dibuixa un mapa en el qual la major part de les comarques tenen una especialització relativa agrícola (ISLA, SOY, 1995). En alguns casos aquesta especialització va acompanyada d'una especialització terciària, bàsicament turística (la Val

³ La dimensió econòmica de les explotacions comunitàries es mesura mitjançant les UDE (unitats de dimensió econòmica) de marge brut total (MBT). 1 UDE és igual a 1.200 ECU

d'Aran, la Cerdanya, l'Alt Empordà, el Baix Camp), en altres va lligada a la capitalitat comarcal (el Segrià), i en altres casos s'acompanya d'una especialització industrial (el Bergadà, el Maresme, l'Alt Penedès, etc.). Aquest conjunt de comarques suposen el 84 % del territori de Catalunya, el 27,4 % de la població total i el 82,4 % del total d'ocupats agraris i el 27,1 del total d'ocupats.

Solament hi ha vuit comarques que no presenten una especialització relativa agrícola. Anoia, el Bages, el Baix Llobregat, el Vallès Occidental i el Vallès Oriental tenen una especialització relativa industrial. El Barcelonès, el Gironès i el Tarragonès presenten una especialització relativa terciària.

Malgrat tot, algunes comarques presenten una activitat agrària important de tipus més extensiu com Anoia o el Bages, o intensiu com el Baix Llobregat.

9. Les agricultures de Catalunya

Sovint es fa una diferenciació entre "productes mediterranis" i "productes continentals". La primera denominació s'aplica a productes agrícoles com els *horto-fructícoles*, el vi, l'arròs i els fruits secs, i els continentals van més lligats a la ramaderia i a la producció de farratges. Aquesta diferenciació a nivell de la UE té també una àrrega política: reflecteix la dialèctica Nord-Sud, com un element d'emfatitzar els aspectes culturals i ecològics del món rural.

Des d'una perspectiva més lligada a l'estructura i dimensió econòmica de les explotacions agràries, el departament d'Agricultura, Ramaderia i Pesca en el pla director de Política Agrària i Pesquera (DARP, 1993) va dividir Catalunya en quatre grans zones agràries: zona de muntanya, zona desfavorida, zona periurbana i zona d'agricultura consolidada, diferenciant en aquest darrer grup entre la zona de produccions mediterrànies i la de produccions continentals.

Les comarques amb agricultura de muntanya, que ocupen el 30,12 % del territori català i amb un 3,01 % de la població de Catalunya, presenten una demografia regressiva i envellida. Cal dir, però, que tres comarques: la Cerdanya, la Val d'Aran i la Garrotxa, han experimentat un creixement de població a causa del seu dinamisme orientat cap al sector turístic en els dos primers casos i a una certa diversificació sectorial en el tercer. La dimensió econòmica de les explotacions és reduïda, més de 50

% d'aquestes explotacions tenen un rendiment inferior a 4 UDE (aproximadament 638.000 ptes.), fet que dificulta l'existència de pagesos a títol principal (ATP). Si es compara amb la SAU, el rendiment de les explotacions se situa en 0,27 UDE/SAU, el més baix de Catalunya.

Les comarques que formen el grup de la zona desfavorida ocupen el 12 % del territori català amb l'1,65 % de la població de Catalunya. Tenen una demografia regressiva amb l'abandonament, de l'activitat agrària dels joves i, per tant, amb un notable envelliment de la població ocupada agrària. La dimensió econòmica de les explotacions és molt reduïda, ja que un 56 % de les explotacions presenten un rendiment inferior a 4 UDE, si bé, comparat amb la SAU, el rendiment de les explotacions se situa en 0,58 UDE/SAU, el doble que les comarques de muntanya.

La zona d'agricultura periurbana ocupa unes comarques caracteritzades per la industrialització i pes del sector terciari; hi perd posicions l'activitat agrària d'una manera relativa respecte a aquests altres sectors. Aquestes comarques ocupen el 10,4 % del territori català, on es concentra el 63,7 % de la població total de Catalunya. La dimensió territorial de les explotacions es caracteritza pel fet de tenir en un 78 % una dimensió inferior a 5 ha., però concentrant una part significativa de les explotacions agràries més professionalitzades i intensives de Catalunya. La dimensió econòmica de les explotacions és molt reduïda, ja que un 59,4 % presenten rendiments inferiors a 4 UDE. Si es té en compte la SAU, el rendiment de l'agricultura periurbana se situa en 1,97 UDE/SAU, la més alta de Catalunya.

L'agricultura consolidada recull les comarques amb unes explotacions més competitives o amb més perspectives de futur. El conjunt de comarques ocupen el 27,2 % del territori català, on es concentra el 48,9 % de la població total de Catalunya. La dimensió econòmica de les explotacions és reduïda, ja que un 53,4 % presenten rendiments inferiors a 4 UDE. Si es té en compte la SAU, el rendiment de l'agricultura consolidada se situa en 1,1 UDE/SAU. Dins d'aquest grup de comarques es diferencien les de producció continental i les de producció mediterrània.

Les àrees d'especialització continental es concentren al quadrant nord-est de Catalunya i es caracteritzen pel fet de tenir més del 40 % de la seva població en nuclis urbans, una renda familiar *per*

càpita superior a la mitjana catalana, un sector agroalimentari que no ocupa menys del 12 per cent de la població ocupada de la comarca i un sector agrari molt especialitzat. Les explotacions, tot i ser petites, són modernes i especialitzades amb un marge brut (2,5 milions de ptes.), mercès a la ramaderia, superior a la mitjana catalana; amb un marge brut per ocupat (1,7 milions de ptes.) superior a la mitjana de Catalunya; i amb una indústria agroalimentària amb un pes específic important dins de l'economia de la comarca, amb un percentatge superior al 16 % del VAB industrial comarcal, i molt lligada al sector productor.

Les comarques d'especialització mediterrània mantenen també més del 40 % de la població en nuclis urbans, si bé llur renda *per càpita* comarcal se situa per sota de la renda familiar mitjana però superior al 82 %. Aquestes àrees presenten un nivell de diversificació econòmica general inferior al de les àrees continentals, amb un sector terciari menys desenvolupat. El sector agroalimentari és clau dins de l'economia comarcal, car ocupa entre un 15 i un 33 % de la població ocupada total. El sector primari va directament lligat a la transformació i especialitzat bàsicament en cultius llenyosos (fruita, vinya), en algunes comarques complementats per herbacis i una ramaderia intensiva. Els marges bruts per explotació varien de manera important segons l'especialització productiva dominant. Els marges bruts per ocupat agrari se situen entre 1,3 i 2,5 milions de ptes. El sector de la indústria agroalimentària té un pes significatiu dins del VAB de la indústria comarcal.

Una tercera classificació de les comarques de Catalunya s'ha anat definint a partir de la política d'ajuts de la UE pel que fa a la destinació dels fons estructurals, s'estableixen sis objectius prioritaris amb una destinació concreta que definia un àmbit d'actuació. Quant al sector agrari, ha tingut importància l'objectiu 5 amb la variant de 5a, aplicable a totes les comarques de Catalunya, i finançat pel FEOGA-GARANTIA, per a la modernització de les estructures agràries i de pesca, accelerant l'adaptació de les estructures agràries dins del marc de la reforma de la política agrícola comuna (PAC).

D'altra banda, hi ha l'objectiu 5b, que inclou actuacions en les zones rurals amb amenaça de despoblament, facilitant llur desenvolupament i l'ajustament estructural. L'objectiu 5b per al període 1994-99 afecta 332 municipis catalans i uns

461.000 habitants amb una assignació de 300.000 milions de pessetes, aproximadament un 5 % de la inversió que la UE fa a l'Estat espanyol (5,7 bilions) en fons estructurals.

Aquests fons estructurals han de destinar-se a programes per a la millora de infraestructures bàsiques, a la diversificació i animació econòmica, a la protecció de recursos naturals, a la millora de l'hàbitat rural i a recursos humans, i desenvolupant-se mitjançant subprogrames i mesures concretes. Els fons provenen del FEOGA-SECCIÓ ORIENTACIÓ (Fons Europeu d'Orientació i Garantia Agrícola), del FSE (Fons Social Europeu) i del FEDER (Fons Europeu de Desenvolupament Regional).

D'altra banda, una iniciativa comunitària que ha presentat una certa rellevància a Catalunya ha estat el programa *LEADER*.

10. Pes de l'agroindústria en el sistema agroalimentari

En el context global de la indústria catalana l'any 1990 la producció agroindustrial equivalia al 19,17 % de la producció bruta industrial total, al 13,39 % del seu VAB i al 9,97 % de l'ocupació industrial. Tres anys més tard, havia passat a representar el 15,6 % de la producció industrial, el 19,4 del seu VAB i el 9,2% del total d'ocupats, tot i passar de 69.900 a 74.611 el nombre total d'ocupats.

En el complex agroalimentari de Catalunya, la indústria alimentària adquireix un pes important de manera progressiva: passa de suposar el 63 % del VAB del sistema agroalimentari el 1990 al 64,6 % a l'any 1993, i d'ocupar el 42 % (1990) dels ocupats agroalimentaris al 50,3 % (1993).

Dins de la indústria alimentària el percentatge de la producció de Catalunya respecte al total espanyol passa del 25,3 % (1990) al 19,4 % (1993), i del 19,3 % (1990) de la seva ocupació al 17,3 % (1993).

Per sectors de la indústria agroalimentària, destaquen les càrniques amb un 29,4 % de les indústries, les d'alimentació animal amb un 10,8 %, les de begudes alcohòliques amb un 10,1 % i les làctiques amb un 7,8 %.

Pel que fa a la agroindústria cooperativa, dins de les cinquanta primeres empreses espanyoles agroindustrials solament es troben sis cooperatives que per ordre d'ingressos són: Agropecuària de Guissona, Cooperativas Orensanas, Cooperativa Provincial Avícola Ganadera, Cooperativa Azuca-

Taula 3: Estructura del complex agroalimentari de producció a Catalunya

Sectors productiu	Valor afegit Brut-VAB (% milions de ptes. corrents)		Persones ocupades (% nombre)	
	1990	1993	1990	1993
Agrari	34,0	32,6	54,0	45,4
Pesquer	3,0	2,8	4,3	4,0
Indústria agroalimentària	63,0	64,6	42,0	50,3

Font: Departament d'Agricultura, Ramaderia i Pesca de la Generalitat de Catalunya. Dades bàsiques de l'agricultura, la ramaderia i la pesca a Catalunya. 1994 i 1998

rera Onésimo Redondo, Cooperativa Comarcal Avícola de Reus i Agropecuària de Navarra. Bàsicament, les cooperatives agràries tenen la seva activitat en la fabricació d'oli d'oliva, vi i sobretot pinsos. Es tracta d'entitats de reduïda dimensió, amb deficiències comercials i pràcticament amb absència de marques conegudes.

És significatiu de veure com a Espanya l'any 1992 es venia per les cooperatives solament el 5 % de la carn de porc (95 % a Dinamarca, 80 % a França, 25 % als Països Baixos, etc.), el 6 % de la carn de vacum (59 % a Dinamarca, 30 % a França, 25 % a Alemanya o el 16 % als Països Baixos), el 16 % del total de la llet (98 % a Irlanda, 92 % a Dinamarca, el 89 % als Països Baixos, etc.), 15 % de les verdures (90 % a Dinamarca, 70 % als Països Baixos, 55-65 % a Alemanya, etc.), el 32 % de la fruita (90 % de Dinamarca, 78 % dels Països Baixos, 60-65 % de Bèlgica, etc.), el 18 % dels ous (59 % a Dinamarca, 25 % de França i el 17 % dels Països Baixos). Solament en aquest darrer cas ens apropem a algun dels països europeus.

Aquesta situació pot portar a una subordinació del sector productiu agrari als subsectors de la transformació i la distribució, amb la corresponent pèrdua de valor afegit i conseqüentment d'ingressos per part dels pagesos. Sense una professionalització del sector comercial i de transformació cooperatiu que passa per fusions, difícilment podran competir en un mercat mundialitzat.

11. Resultats econòmics globals de l'activitat agrària Catalana

La intensificació de l'agricultura catalana s'ha realitzat a base de mobilitzar recursos externs,

especialment en la ramaderia on hi ha explotacions ramaderes sense terra; la gran majoria, tot i tenir terra, presenten una forta dependència de fora del sector i fins i tot del mercat mundial de matèries primeres, per a la fabricació d'aliments per al bestiar (el 68 % de les despeses de pinsos són fora del sector). L'any 1989 les despeses fora del sector suposaven globalment el 51,3 % de la producció final agrària i l'any 1995 aquestes s'havien incrementat fins arribar al 58 %.

Per tant, tal com indica el mateix DARP (1991), Catalunya té un sector agrari amb una baixa adaptació al medi. Argilès (1998) exposa com aquestes fortes despeses fora sector que pateix l'activitat agrària catalana, especialment la ramadera, en redueixen la rendibilitat; unes despeses que són molt més elevades que qualsevol altre país de la UE, exceptuant Finlàndia. El resultat és que Catalunya té un percentatge molt baix de valor afegit brut (VAB) sobre la producció final agrària (PFA), el 38,4 %, mentre que la mitjana de la UE-15 és del 51,1 %.

L'agricultura catalana realitza molta producció bruta, però deixa poc valor afegit. L'any 1994 la PFA de Catalunya representava el 12,2 % del total d'Espanya, mentre que el VAB al cost dels factors només en representava el 8,2 %.

Tot i que la producció final agrària i la renda agrària (deflactada amb l'IPC) per ocupat no han deixat d'augmentar des de l'adhesió d'Espanya a la CEE (d'un 17 % i un 54 %, respectivament) i que els preus percebuts pels pagesos van també en ascens, i en conseqüència s'incrementen les compres d'*inputs*, especialment maquinària agrícola (un 21 % d'increment del 1995 respecte al 1994), cal recordar que (Massot, 1996a): disminueix dia a dia el pes del PIB de l'agricultura (1,9 %) i l'agroindústria

(3,4%); uns preus alts poden ser el resultat de factors conjunturals (sequera, pesta porcina clàssica, etc.); la renda agrària global del sector, deflactada, s'ha reduït des de l'adhesió (en 9,6 punts); la renda agrària per ocupat ha augmentat, però mercès bàsicament als ajuts públics (que quasi representen una tercera part de la renda del sector) i a la forta caiguda de pagesos registrada des de 1985 (en un 43 %).

A més dels factors ja indicats, a l'hora d'analitzar l'evolució del sector agrari en els darrers deu anys cal tenir present que, malgrat el procés de reestructuració de moltes explotacions agràries, especialment les ramaderes, a Catalunya: només una quarta part de les explotacions són capaces de generar una renda per ocupat semblant a la resta de sectors econòmics (recordem que era un dels objectius fundacionals del Tractat de Roma); el 41 % de les explotacions no assoleixen la meitat de la renda mitjana fora del sector agrari, i en conseqüència solament un 22,6 % de la mà d'obra té una dedicació a temps complet a la seva explotació.

Aquesta situació de manca d'un nombre elevat d'explotacions "viables" porta com a conseqüència

directa l'escassetat de successors en la continuïtat de l'explotació, poques inversions i en definitiva un abandonament de l'activitat agrària i, per tant, un despoblament rural. Solament el 6 % de la població catalana (377.800 persones) es troba en municipis de menys de 2.000 habitants, si bé en depèn el 69 % de la superfície agrària i el 78 % de la superfície forestal. Aquesta població es concentra en setze comarques, amb un elevat percentatge de població dedicada a l'agricultura o a l'agroindústria però que registren una renda familiar per habitant i/o en PIB *per càpita* inferiors a la mitjana catalana.

El sector agroalimentari català té sempre una balança comercial negativa, on les importacions superen les exportacions, amb un saldo que en el període 1990-96 sempre és superior als 200 milions, i arribant a una punta de 350 milions de pessetes l'any 1995. Són productes agraris tradicionals en les importacions, les oleaginoses o els ingredients per als pinsos. Destaquen en les exportacions la carn d'animals de l'espècie porcina, el vi i most de raïm i els olis d'oliva, tots ells exportats majoritàriament a països europeus.

La indústria a Catalunya

José García Quevedo
Elisabet Viladecans i Marsal

1. Introducció

La indústria¹ constitueix una activitat productiva d'importància fonamental en una economia que va molt més enllà de la seva participació a la producció o a la població ocupada. La indústria es caracteritza, en comparació amb la resta d'activitats econòmiques, per un major grau d'introducció de progrés tècnic i per nivells superiors de producció per ocupat, qüestions bàsiques per al creixement econòmic. A més, la indústria és el principal proveïdor d'altres sectors i el principal usuari dels productes i serveis del conjunt de sectors.

Des de 1986, amb l'entrada d'Espanya a la Unió Europea (UE), fins a l'actualitat la indústria catalana ha experimentat transformacions molt rellevants, derivades bàsicament del procés d'obertura a l'exterior que, entre altres motius, han afectat la seva composició i han incidit en la seva competitivitat. El moment actual, a les portes de l'entrada a la Unió Monetària constitueix, sens dubte, un moment idoni per realitzar un balanç de l'evolució recent i situació actual de la indústria catalana.

En aquest capítol es presenten els trets principals de la indústria catalana², incidint en les seves

transformacions. El capítol s'organitza de la manera següent. S'examina, amb una certa perspectiva temporal, la dimensió de la indústria catalana en comparació amb els altres sectors d'activitat i en relació amb el pes de la indústria en el conjunt d'Espanya. També es presenta breument la seva evolució des de 1986 fins a l'actualitat. Després se n'estudia la composició i l'especialització. També, en aquest mateix apartat, es presenten les característiques d'algunes branques industrials particularment rellevants, com la química, el tèxtil, l'alimentació i l'automoció. A continuació, s'incideix en el procés d'obertura de la indústria catalana i en la seva posició competitiva. En quart lloc es presenta la distribució territorial de la indústria a les comarques catalanes. Finalment, es presenta breument l'evolució recent i la situació actual de la política de suport a les activitats industrials desenvolupada pel govern de la Generalitat de Catalunya.

2. Dimensió i evolució de la indústria catalana.

2.1. Dimensió del sector industrial a Catalunya

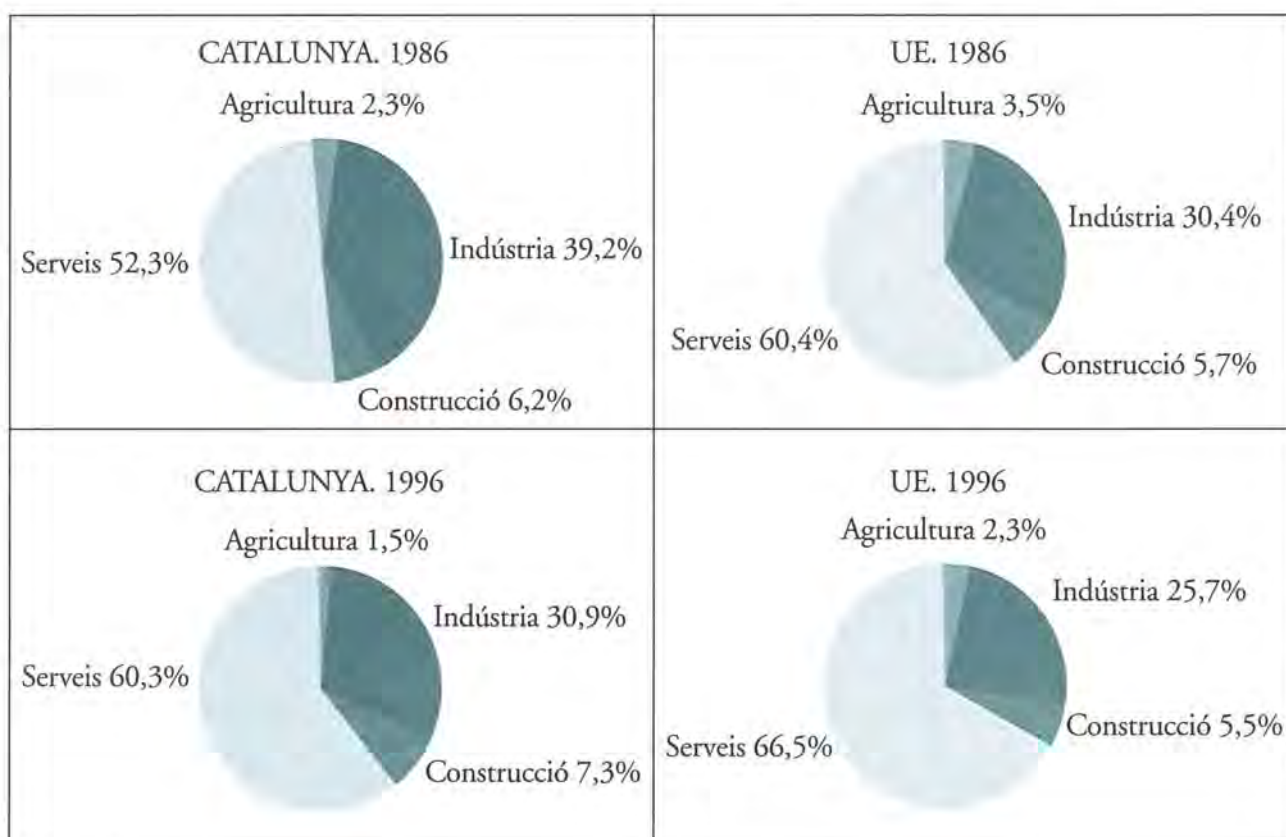
El 1997 la indústria generava el 31,3 per cent del valor afegit brut (VAB) de Catalunya i ocupava el 29 per cent de la població. La comparació d'aquestes dades amb les corresponents a 1986 mostra la forta reducció que aquests anys ha patit la indústria, amb una pèrdua de 8 punts percentuals tant en termes de valor afegit a preus corrents com d'ocupació.

Això no obstant, cal matisar que la major part de la reducció en la seva participació en el valor

¹ Tradicionalment, dins les activitats industrials s'inclouen la producció d'energia i fins la construcció. Actualment, amb una demarcació més estricta, l'àmbit de la indústria ha quedat reduït a les anomenades manufactures, però amb un sentit ampli ja que inclou l'extracció de minerals metàl·lics i no metàl·lics.

² En els darrers anys ha millorat substancialment la informació i els estudis sobre la indústria catalana. Entre altres, cal destacar: J. Gual *et al.* (1991), la col·lecció d'estudis sectorials encerada pel departament d'Indústria i Energia de la Generalitat de Catalunya, i també del mateix organisme l'Informe anual sobre la indústria a Catalunya, que es va iniciar el 1993.

Gràfic 1: Distribució sectorial del valor afegit brut 1986-1996.

Font: Institut d'Estadística de Catalunya (IEC)

afegit es deu al menor creixement dels preus industrials respecte a l'evolució de l'índex general de preus. Per tant, si la comparació entre 1986 i 1997 es fa al marge de l'evolució dels preus, s'observa que la indústria ha disminuït d'una manera molt lleugera el seu pes en passar del 39,2 per cent el 1986 al 36,8 el 1997.

En tot cas, la participació de la indústria a l'economia catalana és clarament superior a la corresponent al pes de la indústria en el conjunt de l'economia espanyola, 25,2 per cent del VAB el 1997 i 20 de la població ocupada, i també al conjunt de la Unió Europea, tal com es mostra al gràfic 1. Aquest gràfic permet observar com la indústria també ha perdut pes en el conjunt de la Unió Europea, malgrat que a un ritme inferior que en el cas de Catalunya.

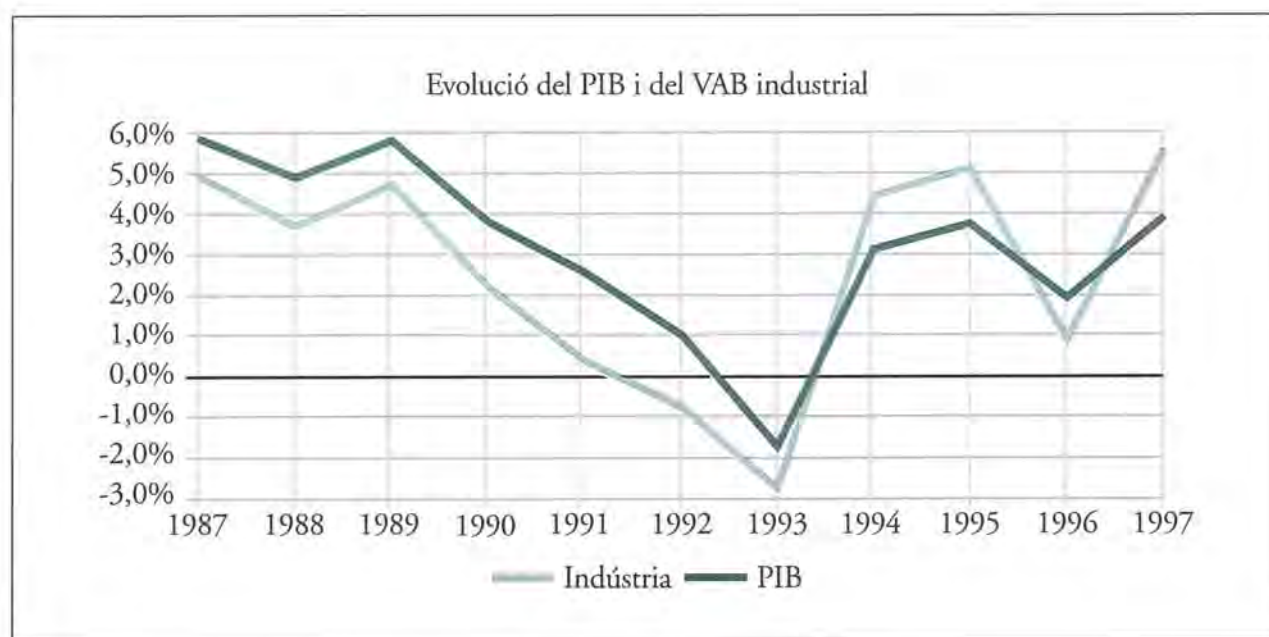
Aquestes dades, junt amb les que s'exposen seguidament, ens refermen el caràcter i l'especialització industrial de l'economia catalana. En efecte, mentre que entorn del 18 per cent del Producte Interior Brut (PIB) d'Espanya es genera a Catalunya, aquest percentatge s'eleva fins al 23,6

per cent pel que fa a la participació de la indústria catalana en la generació de valor afegit brut industrial a Espanya. Així mateix, un 25,1 per cent de la població ocupada a la indústria a Espanya ho és a Catalunya. A més, aquests percentatges s'han mantingut o fins i tot han crescut lleugerament des de 1986.

2.2. Evolució de la indústria catalana

L'evolució de la producció industrial catalana ha mostrat des de 1986 fins a l'actualitat un perfil cíclic molt similar al conjunt de l'economia. En general, la indústria tendeix, en la seva evolució, a amplificar tant les etapes de creixement com les de crisi, és a dir, a créixer més que el conjunt de l'economia en les etapes d'expansió i a experimentar amb major gravetat les etapes de crisi o recessió. Aquesta és una característica pròpia de les activitats industrials en tots els països desenvolupats i és reflex de la major sensibilitat de la indústria a les diferents pertorbacions, de demanda i oferta, que experimenten les economies. Aquest fenomen s'ha

Gràfic 2: Evolució de la indústria catalana. 1987-1997 (taxes anuals de variació a preus constants).

Font: Institut d'Estadística de Catalunya (IEC)

manifestat, per al cas de la indústria catalana des de 1990, tal com també va succeir en el període de creixement dels anys seixanta i a la crisi de la dècada dels setanta. En canvi, en el període de recuperació des de 1985 fins l'any 1990, la indústria va créixer a un ritme inferior al conjunt de l'economia, reflectint probablement les seves dificultats i el repte que sobre la seva competitivitat va suposar el procés d'obertura derivat de l'ingrés d'Espanya a la UE.

La indústria catalana, després la forta crisi que va patir, de la mateixa manera que el conjunt de les activitats industrials als països desenvolupats, la dècada dels setanta i principi dels vuitanta va iniciar, com s'ha esmentat anteriorment, el 1985 una fase de recuperació que es perllongaria fins al 1989. El fet més rellevant en aquest període va ser l'adhesió d'Espanya a la Unió Europea el 1986. L'entrada d'Espanya a la UE va significar, amb el fort procés d'obertura, un canvi fonamental en la inserció de la indústria catalana en els mercats internacionals. Concretament, va suposar substituir el mercat domèstic, com a marc de referència habitual per a les empreses catalanes, pel mercat internacional i especialment pel mercat de la Unió Europea.

La integració en aquest mercat molt més competitiu, va exigir a les empreses industrials catalanes

un procés d'adaptació amb ajustos de costos i una major atenció a elements com ara la tecnologia o la qualitat. D'altra banda, l'ingrés a la UE implicava la generació d'expectatives favorables, a partir de les possibilitats de creixement de la demanda, fet que va impulsar un fort procés d'inversió de les empreses catalanes, al qual cal afegir el molt important augment de la inversió i implantació d'empreses estrangeres.

Des de 1990 i fins al 1993, la indústria catalana va patir una forta recessió que es va traduir en una considerable destrucció d'ocupació amb la pèrdua de 177.000 llocs de treball. La recessió internacional, particularment important a la Unió Europea, i la forta caiguda de la demanda interna van tenir, per tant, efectes considerables sobre les activitats industrials. A partir de 1994, es va iniciar un procés de recuperació afavorida per les devaluacions de la pesseta, pels guanys de productivitat i per la moderació salarial, que s'ha mantingut fins a l'actualitat amb una taxa de creixement superior al 5 per cent el 1997. Per als propers anys, l'evolució de la indústria catalana vindrà, en bona mesura, condicionada per la intensificació del procés d'obertura i d'integració en els mercats de la UE, que suposa la implantació de la moneda única, però també per la seva capacitat d'obtenir guanys de competitivitat en aquest nou entorn.

3. Estructura sectorial de la indústria manufacturera catalana.

3.1. Composició sectorial i principals canvis

A la indústria catalana predominen les activitats manufactureres per damunt de les energètiques o extractives. Amb les darreres dades disponibles corresponents a 1995, les primeres representen més del 85 per cent del valor afegit brut i més del 90 per cent de l'ocupació. L'estructura industrial catalana és força diversificada en la gran majoria d'activitats industrials. No obstant això, hi predominen les activitats de caràcter més tradicional, com ara l'alimentació, el tèxtil i la confecció, o la fabricació de productes metàl·lics, que representen gairebé el 50 per cent dels establiments manufacturers i el 40 per cent de l'ocupació. Junt amb aquestes cal destacar la importància d'activitats més avançades, com la química, primer sector industrial en termes de valor afegit, o la construcció de material de transport, especialment la fabricació de vehicles automòbils.

D'altra banda, convé destacar que la indústria catalana està integrada bàsicament per petites i mitjanes empreses. En concret, el 1995 únicament un 2,4 per cent dels establiments industrials tenien més de 100 ocupats, mentre que el 85,3 eren establiments de menys de 20 ocupats. Així mateix, mentre que a Catalunya l'ocupació industrial de les empreses de més de 500 treballadors se situa entorn del 15 per cent del total d'ocupació en països com Alemanya, el Regne Unit o França, aquest percentatge es mou entorn del 50%.

Cal assenyalar, tanmateix, que hi ha diferències força significatives en relació amb la grandària dels establiments i presència de grans empreses segons els sectors que es considerin. Davant una dimensió mitjana de 16,3 ocupats per establiment en el conjunt de les manufactures, el sector químic i la indústria de fabricació de material de transport se situen entorn dels 60 ocupats per establiment. En aquests sectors es concentren les empreses de major dimensió, tal com mostra el següent quadre, on es presenta el rànking de les setze primeres em-

Quadre 1: Indústria catalana. Principals dades per sectors. 1995

	Establiments	Ocupats (1)	VAB (2)
Minerals i metalls ferris i no ferris	145	3,0	26.273
Minerals i productes no metàl·lics	1.604	24,6	166.328
Indústria química	1.014	58,2	559.567
Productes metàl·lics	5.657	59,3	271.848
Construcció de maquinària	2.511	35,2	188.118
Màquines d'oficina i instruments de precisió	433	7,5	62.133
Material elèctric i electrònic	1.419	41,4	239.556
Material de transport	669	43,5	312.629
Productes alimentaris, begudes i tabac	4.487	72,9	431.751
Tèxtil, cuir, calçat i vestit	6.579	91,8	332.708
Indústries de la fusta i mobles	4.122	33,7	115.843
Paper, arts gràfiques i edició	3.392	47,3	292.232
Cautxú i plàstics	1.360	30,1	183.464
Altres manufactures	826	8,8	35.531
TOTAL	34.219	557,3	3.217.981

(1) En milers de persones. (2) En milions de pessetes

Font: Estadística i comptes de la indústria, IEC

Quadre 2. Les principals empreses industrials catalanes. 1996.

Nom empresa	Sector	Ingressos*	Plantilla
SEAT	Vehicles	607.307	12.732
NISSAN MOTOR IBÉRICA	Vehicles	230.352	4.520
NESTLÉ ESPAÑA	Alimentació	174.884	4.241
HOECHST IBÉRICA	Química	168.512	2.640
SONY ESPAÑA	Electrodomèstics	125.654	1.749
EDITORIAL PLANETA	Edició. Arts gràfiques	111.400	1.867
CARGILL ESPAÑA	Olis vegetals	96.751	757
EBRO AGRÍCOLAS	Alimentació	96.636	2.117
BAYER HISPANIA IND.	Química	91.995	1.072
HENKEL IBÉRICA	Perfums i detergents	90.452	2.020
ROCA RADIADORES	Materials de Construcció	90.126	4.270
DANONE	Alimentació	86.904	2.950
BASF ESPAÑOLA	Química	85.087	1.033
AGROPECUARIA DE GUISSONA	Alimentació	62.024	1.338
SARRIO	Paper i cartró	56.015	1.882
TORRASPAPEL	Paper i cartró	54.541	1.494

* En milions de pessetes

Font: Fomento de la Producción i elaboració pròpia

preses manufactureres catalanes, amb un volum de vendes superior al 50.000 milions de pessetes.

L'estructura industrial catalana, des de 1986 fins a l'actualitat, ha experimentat canvis rellevants i, malgrat que el valor afegit brut ha augmentat considerablement, ha sofert una pèrdua neta d'ocupació especialment important en determinats sectors.

Les dades del quadre següent, amb una desagregació en 14 branques industrials, permeten examinar els canvis experimentats de la composició sectorial de la indústria catalana. En concret, i pel que fa al valor afegit, destaquen els augments ocasionats per la fabricació de material de transport, les indústries del paper, arts gràfiques i edició, cautxú i plàstics, construcció de maquinària i productes químics. Cal destacar que en determinats casos,

particularment la fabricació de material de transport, aquesta evolució positiva ha tingut lloc amb una disminució neta d'ocupats.

Per la seva banda, amb un creixement del VAB clarament inferior a la mitjana industrial catalana, destaquen tres sectors amb una forta presència a Catalunya del tèxtil, confecció, cuir i calçat, fabricació de productes metàl·lics i indústria alimentària. L'evolució s'ha traduït, en els dos primers casos, en una forta pèrdua d'ocupació de més de 60.000 llocs de treball en el cas de la indústria tèxtil i al voltant de 15.000 llocs de treball en el cas de la fabricació de productes metàl·lics.

En conclusió, aquesta evolució ens mostra la consolidació de la indústria química i de l'alimentació, malgrat la seva disminució, com a principals

Quadre 3: Estructura sectorial de la indústria manufacturera
(% dels ocupats i del VAB en termes nominals)

	1995		1986		1995-1986	
	Ocupats	VAB	Ocupats	VAB	Ocupats	VAB
Minerals i metalls ferris i no ferris	0,54	0,82	0,68	1,24	-0,14	-0,42
Minerals i productes no metàl·lics	4,41	5,17	4,40	6,01	0,02	-0,84
Indústria química	10,44	17,39	9,27	16,21	1,17	1,18
Productes metàl·lics	10,64	8,45	12,29	10,94	-1,65	-2,49
Construcció de maquinària	6,32	5,85	4,38	4,68	1,94	1,16
Màquines d'oficina i instruments de precisió	1,35	1,93	1,29	1,68	0,05	0,25
Material elèctric i electrònic	7,43	7,44	5,64	6,77	1,79	0,68
Material de transport	7,81	9,72	8,00	4,52	-0,19	5,20
Productes alimentaris, begudes i tabac	13,08	13,42	11,35	15,93	1,73	-2,51
Tèxtil, cuir, calçat i vestit	16,47	10,34	25,25	16,43	-8,78	-6,09
Indústries de la fusta i mobles	6,05	3,60	5,89	3,17	0,16	0,43
Paper, arts gràfiques i edició	8,49	9,08	5,77	6,72	2,71	2,36
Cautxú i plàstics	5,40	5,70	4,36	4,41	1,04	1,29
Altres manufactures	1,58	1,10	1,41	1,30	0,17	-0,20
TOTAL	100,00	100,00	100,00	100,00		

Font: Estadística i comptes de la indústria, IEC i elaboració pròpia

subsectors de la indústria catalana, mentre que per darrere es deuen situar el tèxtil, que ha sofert com s'ha assenyalat una forta davallada, i la fabricació de material de transport, com el sector que ha experimentat el creixement més elevat en la seva participació en el valor afegit brut industrial. La importància d'aquests quatre sectors queda de manifest si es considera que representen el 51 per cent del valor afegit brut de les manufactures catalanes. A una breu presentació dels seus trets principals es dedica l'apartat següent.

3.2. Anàlisi sectorial

3.2.1. La indústria química i farmacèutica

La indústria química, inclosa la indústria farmacèutica, constitueix, amb dades de valor afegit

brut, el sector manufacturer més important de Catalunya, amb un percentatge superior al 17 per cent del total del valor afegit industrial. Malgrat que hi ha diferències importants entre les activitats que componen aquest sector, en termes generals presenten una elevada intensitat de capital i un alt component tecnològic.

Pel que fa a la indústria química, exclòs el sector farmacèutic, hom pot distingir quatre grans subsectors. Aquests són la química bàsica, l'agroquímica (p.e. plaguicides), la química industrial (p.e. gasos, pigments i pintures) i la química per al consum final (p.e. sabons, detergents, perfums i cosmètics).

Catalunya concentra el 40 per cent de la indústria química estatal i entorn del 50 per cent del total d'exportacions, amb una presència majoritària d'alguns subsectors, com la química bàsica, amb

una forta concentració geogràfica a Tarragona i Flix, i la química industrial orgànica.

Alguns trets d'interès de la indústria química són la importància de les despeses en recerca i desenvolupament (R+D) per a la realització de nous processos i productes; la necessitat d'una mida adequada per a competir en els mercats, un fet que ha comportat processos de concentració i una forta presència d'empreses grans, amb una grandària mitjana per al conjunt del sector de gairebé 60 treballadors per establiment, xifra molt superior a la grandària mitjana de la indústria catalana. També cal destacar la tradicional i forta penetració de capital estranger, que presenta una de les *ratios* de participació de capital forani més elevades de la indústria catalana. Un darrer tret a destacar és la creixent importància dels aspectes relacionats amb la protecció del medi ambient, que ha portat que aquests darrers anys les empreses hagin augmentat significativament llurs inversions per adequar-se a unes regulacions progressivament més estrictes.

D'altra banda, la indústria farmacèutica és composta pels subsectors de química fina i laboratoris farmacèutics. El primer fabrica els productes bàsics per a l'elaboració dels fàrmacs, mentre que els laboratoris produeixen els béns finals.

La indústria farmacèutica és un sector d'alta tecnologia i es caracteritza per un elevat esforç en R+D i per la generació de llocs de treball d'alta qualificació. També és un sector amb una demanda creixent i amb un alt grau d'internacionalització. Aquests trets la converteixen en una activitat estratègica i de gran interès en la qual Catalunya està força ben posicionada.

En relació amb el conjunt de l'Estat, Catalunya aporta el 60 per cent de la producció total, realitza el 70 per cent de les despeses de R+D, amb la presència al Principat de pràcticament la meitat de les empreses farmacèutiques. A tall d'exemple, és interessant d'assenyalar que, en un sector amb forta presència de capital estranger, els cinc laboratoris farmacèutics de capital espanyol més importants són catalans, com ara Almirall, Grup Esteve, Ferrer Internacional, Prodesfarma i Uriach.

3.2.2. El sector tèxtil i de la confecció

El sector tèxtil i de la confecció ha estat tradicionalment un dels sectors més importants de la indústria catalana. Actualment i malgrat el fort procés de reconversió que ha viscut des de la dècada dels

setanta, amb una forta pèrdua de pes, continua sent el sector amb el major nombre d'ocupats amb un percentatge superior al 15 per cent sobre el total de treballadors industrials.

Aquest sector comprèn totes les activitats que van des de la fabricació de les fibres fins a la dels productes acabats. Per tant, en aquest sector s'inclou la fabricació de fibres, el tèxtil de capçalera (filats, teixits i acabats), altres manufactures tèxtils (catifes, cordoneria, etc.), el gènere de punt i la confecció. Junt amb aquesta distinció, la classificació més tradicional es basa en la matèria primera utilitzada, distingint entre els subsectors cotoner, llaner, seder, etc.

El sector tèxtil, malgrat els avenços tecnològics, continua sent, en comparació amb altres activitats, intensiu en la utilització de mà d'obra i acusadament cíclic i subjecte als canvis de la moda. La indústria tèxtil i de confecció catalana, i en general al conjunt d'Europa, va patir durament les conseqüències de la crisi dels anys setanta i la creixent competència del països del sud-est asiàtic, fet que es va traduir en un fort procés de reestructuració encara en marxa. Concretament, per al conjunt d'Europa, i en els darrers cinc anys, el sector ha sofert una pèrdua del 20 per cent d'ocupació, que suposa més de 500.000 llocs de treball. A més, les previsions apunten que es perdran encara 600.000 llocs de treball fins al 2008.

Catalunya té un pes relatiu d'aquest sector molt important respecte al total d'Espanya, amb gairebé el 50 per cent de la facturació i el 42 per cent dels ocupats. Per subsectors destaquen la indústria cotonera i el gènere de punt, que representen entorn del 50 per cent de l'ocupació tèxtil catalana. Un fet d'interès a destacar és la concentració geogràfica del sector, on deu comarques representen el 85 per cent de l'activitat, i especialment que els diferents subsectors es localitzen en un nombre reduït de comarques, com ara la indústria llanera al Vallès Occidental, la indústria sedera al Vallès Oriental i el gènere de punt al Maresme i Anoia. D'altra banda, com a trets rellevants cal destacar que el teixit industrial del tèxtil i la confecció catalana es caracteritza pel predomini de les petites empreses, amb una dimensió inferior a la mitjana europea i estatal, i per la importància del caràcter familiar de la propietat.

El sector tèxtil i de la confecció català ha experimentat millores notables de competitivitat els darrers anys, que s'ha traduït en un fort augment

de les exportacions destinades fonamentalment als països de la Unió Europea. Tanmateix, i malgrat la millora, el sector continua essent deficitari pel que fa al seu comerç exterior. Per tant, sembla necessari que continuïn els esforços orientats a assolir una major dimensió, una major capacitat innovadora i els dedicats a millorar els aspectes logístics, comercials i de màrqueting, qüestions d'importància fonamental en aquest sector.

3.2.3. La indústria d'alimentació i begudes

La indústria d'alimentació i begudes és, tant en nombre d'ocupats com pel seu valor afegit, un dels principals sectors industrials catalans. Així mateix, aquesta especialització es reflecteix en la seva participació en el conjunt de la indústria espanyola, que assolix un percentatge del 30 per cent.

La indústria d'alimentació es compon d'un conjunt molt heterogeni d'activitats, que es manifesta en la diversitat de primeres matèries utilitzades, de processos productius, de tecnologia i de productes finals. A grans trets s'acostuma a distingir entre dues grans branques de productes. D'una banda, les activitats de primera transformació que inclouen els productes provinents directament del sector agrari, com, per exemple, la carn i els seus transformats, llet, sucre i oli. D'altra banda, els productes de segona transformació, que comporten un grau addicional d'elaboració i utilitzen habitualment productes de primera transformació. En aquest grup s'inclouen, entre d'altres, les indústries del dolç els congelats i gelats, els productes d'aperitiu, els pinsos compostos i els aliments preparats.

Entre els principals trets que caracteritzen el sector, cal destacar:

- La influència que sobre el sector tenen els canvis en el comportament del consumidor. Com a exemple de canvis, a l'actualitat destaca l'exigència i sensibilització creixent en relació amb el nivell de qualitat dels productes i la substitució contínua dels aliments frescos per aliments elaborats a causa de les modificacions de tipus social, com per exemple, la jornada continuada, la urbanització o la creixent incorporació de la dona al mercat laboral.
- L'elevat grau d'atomització del sector, amb un predomini de les petites empreses. Tanmateix, junt amb les petites empreses, desta-

ca la presència de grans empreses multinacionals o nacionals que facturen entorn del 75 per cent del sector.

- La molt significativa presència de capital estranger, que es va accentuar en els anys posteriors a l'adhesió a la Unió Europea.

Pel que fa a l'especialització productiva, és present a Catalunya la pràctica totalitat dels subsectors. Això no obstant, el pes destacat correspon a les empreses pròpies de les activitats de primera transformació, on el subsector de producció de carns és, amb una diferència considerable, el que té una major importància, ja que Catalunya apareix com una de les àrees de producció ramadera més importants d'Europa. Per darrere es deuen situar les indústries làctiques, encara que a notable distància, ja que suposen cap al 7 per cent de les vendes totals del sector, enfront del 24 per cent corresponent a les carns.

Malgrat el major pes de les activitats de primera transformació a Catalunya en comparació amb el conjunt d'Espanya, destaca la importància dels productes de segona transformació. Es pot afirmar que la indústria catalana està més desenvolupada que l'existent al conjunt de l'Estat, malgrat encara es trobi lluny dels patrons propis dels països comunitaris capdavaners. L'empresa líder en el sector de segona transformació és Nestlé, amb presència en una gran varietat de productes i marques. En altres subsectors es detecta l'existència d'un nombre força reduït d'empreses, amb forta especialització, que ocupen posicions de lideratge en les seves activitats. Aquests són els casos de Nutrexpa en el segment de derivats solubles del cacau, Chupa-Chups en la producció de caramels, Comercial Gallo en el cas de les pastes o el Grup Borges en el segment de conserves de fruites seques.

Finalment, cal destacar la importància dins la indústria de begudes de la producció de vins, i particularment de caves, on Catalunya assolix en el conjunt d'Espanya una posició de lideratge. Aquesta posició dominant ve explicada en gran part per l'existència de dues empreses grans, Codorniu i Freixenet, que conjuntament realitzen més del 90 per cent de les exportacions catalanes de cava.

3.2.4. La fabricació de material de transport

La indústria del material de transport i particularment la indústria de l'automòbil té una impor-

tància cabdal en l'economia catalana. Amb dades del 1995, darreres disponibles, el sector del material de transport generava, com s'ha esmentat, gairebé el 9 per cent del valor afegit industrial amb un percentatge d'ocupats del 7,6 per cent. La seva importància, tanmateix, va més enllà del seu pes en el sector industrial, atès que és un sector pioner en la introducció d'innovacions tecnològiques i organitzatives. Presenta, a més, un alt grau de vinculació amb altres subsectors de l'activitat econòmica, fet que li confereix un caràcter estratègic.

El sector del material de transport, i deixant de banda la fabricació de material ferroviari i naval, està format pel subsector de l'automoció o indústria principal (fabricació d'automòbils, vehicles industrials, autobusos i minibusos, i motocicletes) i per la indústria auxiliar que inclou la fabricació d'equipaments i components dels vehicles. Ambdós subsectors tenen una forta presència a Catalunya.

Pel que fa al subsector de l'automoció, les empreses principals són Volkswagen-SEAT, Grup Nissan, Mercedes-Benz i Iveco-Pegaso. SEAT fabrica automòbils de turisme, mentre que Nissan fabrica vehicles industrials i comercials, concretament furgonetes i vehicles tot terreny. Per la seva banda, Mercedes-Benz fabrica, al seu centre del barri de Sant Andreu de Barcelona, motors per a furgonetes, mentre que Iveco-Pegaso disposa d'un centre de fabricació de components a la Zona Franca de Barcelona i d'una fàbrica d'estructures a Mataró.

SEAT disposa de dues plantes productives a Catalunya. La planta més antiga, que ha patit un fort procés de regressió aquests darrers anys que l'ha conduït a deixar de ser un centre d'acoblament de vehicles, és a la Zona Franca. D'altra banda, el 1993 SEAT va inaugurar una nova i moderna planta a Martorell -on hi ha el centre tècnic de l'empresa. La instal·lació va representar una inversió molt important, més de 240.000 milions de pessetes, la més gran realitzada fins ara per un fabricant d'automòbils a Catalunya i també a Espanya. Aquesta planta es considera com una de les plantes més modernes d'Europa, amb la incorporació de tecnologia avançada i l'adopció de tècniques organitzatives basades en el "just in time".

Nissan és la segona empresa catalana d'automoció i disposa de dues factories al Principat. La planta principal es troba a la Zona Franca de Barcelona i comprèn el centre d'activitats, de logística industrial i d'enginyeria de producció i el

centre de formació. En aquest centre treballen entorn de 4.500 persones i essencialment es realitzen les fases de mecanització, pintura i muntatge dels vehicles.

La presentació d'aquestes empreses posa de manifest la implantació de capital estranger a la indústria d'automoció a Catalunya. La presència de capital estranger s'estén també als fabricants de components, especialment els anomenats de primer nivell, que fabriquen sistemes funcionals complets i són els proveïdors directes de la indústria principal. Un altre tret d'interès és la forta activitat exportadora de les dues empreses principals, SEAT i Nissan, amb percentatges d'exportació sobre la producció superiors al 70%, fet que les situa en els primers llocs del rànquing d'empreses exportadores de Catalunya.

Finalment, cal destacar l'accentuada concentració geogràfica del sector a Catalunya amb un 90 per cent de l'ocupació situada a cinc comarques, com ara el Barcelonès, el Baix Llobregat, el Vallès Occidental, el Vallès Oriental i el Maresme.

3.3. L'estructura de les manufactures catalanes en el marc de la Unió Europea.

Per precisar les característiques de la composició sectorial de la indústria catalana resulta d'interès comparar aquesta amb la del conjunt d'Espanya i de la Unió Europea. Així mateix, resulta convenient emprar algun tipus de criteri que permeti agrupar les diferents branques industrials. Concretament, en el quadre següent es presenta aquesta comparació utilitzant una classificació que sorgeix de la conjunció de dos criteris utilitzats habitualment pels organismes internacionals. Aquests criteris són el dinamisme de la demanda, utilitzat habitualment per la Unió Europea, i la intensitat tecnològica, que empra l'OCDE. El primer es determina mitjançant el creixement de la demanda dels productes de les diferents branques i, per tant, un major dinamisme reflectirà unes millors possibilitats de creixement de la producció. D'altra banda, la intensitat tecnològica és indicativa del potencial per obtenir guanys de productivitat i, per tant, també de les seves possibilitats de creixement.

Les dades del quadre mostren com l'estructura sectorial de la indústria catalana està, en comparació amb el cas espanyol, més orientada a les branques de demanda forta i contingut tecnològic alt

Quadre 4: Estructura de l'ocupació manufacturera a Catalunya, Espanya i la Unió Europea

	1986				1996			
	Catalunya	Espanya	UE	Cat/UE	Catalunya	Espanya	UE	Cat/UE
Sectors de demanda forta i CT(1) alt	16,2	12,9	18,6	87,10	19,2	12,4	18,8	102,23
Material elèctric i electrònic	5,6	6,3	9,3	60,65	7,4	5,6	9,6	77,40
Màquines d'oficina i instruments de precisió	1,3	1,0	3,3	39,09	1,4	1,2	3,1	43,55
Indústries químiques	9,3	5,6	6,0	154,50	10,4	5,6	6,1	171,15
Sectors de demanda mitjana i CT mitjà	16,7	17,3	23,8	70,34	19,5	17,7	24,4	80,04
Cautxú i plàstics	4,4	3,5	3,8	114,74	5,4	3,4	4,5	120,00
Material de transport	8,0	9,8	9,7	82,47	7,8	9,0	9,5	82,21
Construcció de maquinària	4,4	4,0	10,3	42,52	6,3	5,3	10,4	60,77
Sectors de demanda dèbil i CT baix	67,0	69,8	57,6	116,39	61,3	69,9	56,8	107,85
Tèxtil, cuir, calçat i vestit	25,3	17,4	13,5	187,04	16,5	13,1	11,0	149,73
Minerals i metalls	0,7	3,9	3,7	18,38	0,5	2,9	2,8	19,29
Minerals i productes no metàl·lics	4,4	6,4	4,9	89,80	4,4	6,2	5,0	88,20
Paper, arts gràfiques i edició	5,8	5,5	7,4	77,97	8,5	6,8	8,3	102,29
Productes alimentaris, begudes i tabac	11,4	15,9	11,4	99,56	13,1	17,6	12,0	109,00
Productes metàl·lics	12,3	10,4	9,3	132,15	10,6	11,8	9,8	108,57
Indústries de la fusta i altres indústries manufactureres	7,3	10,3	7,4	98,65	7,6	11,5	7,9	96,58
Total Manufactures	100,0	100,0	100,0		100,0	100,0	100,0	

(1) Contingut tecnològic

Nota: Per a Catalunya les dades són de l'any 1995

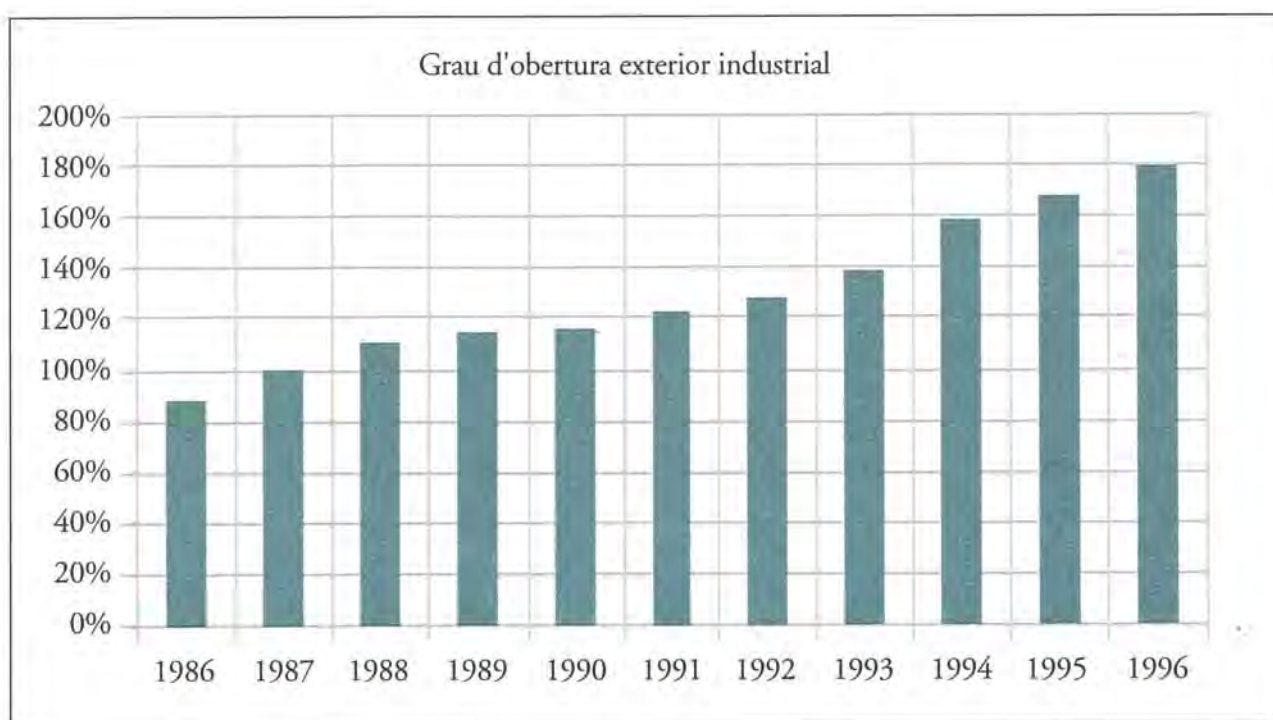
Font: Estadística i Comptes de la Indústria, IEC i C. Martín (1997)

que fins i tot mostren una major participació que en el cas de la Unió Europea. Això no obstant, cal matisar aquesta afirmació. El major pes, en comparació amb la UE, del grup de demanda forta i contingut tecnològic alt es deu a la importància de la indústria química, mentre que les altres dues branques, que desenvolupen una activitat tecnolò-

gica més intensa que la indústria química, tenen un pes clarament inferior. D'altra banda, les branques de demanda dèbil i contingut tecnològic baix tenen a Catalunya, en comparació amb la UE, un pes superior, que s'explica bàsicament per la importància de la indústria tèxtil i de confecció.

L'evolució des de 1986 fins a l'actualitat mos-

Gràfic 3: Evolució del grau d'obertura exterior industrial

Font: IEC i elaboració pròpia

tra com s'ha produït un apropament a l'estructura sectorial pròpia de la Unió Europea amb l'augment del pes de les branques de demanda mitjana i forta i la disminució de les de demanda dèbil. Amb aquesta evolució, l'estructura sectorial de la indústria catalana, malgrat que encara presenta diferències significatives respecte a la Unió Europea, mostra un major grau de similitud amb aquesta que en el cas del conjunt de la indústria espanyola, on les branques de contingut tecnològic superior presenten clarament una menor participació que a la Unió Europea.

4. El procés d'internacionalització de la indústria catalana

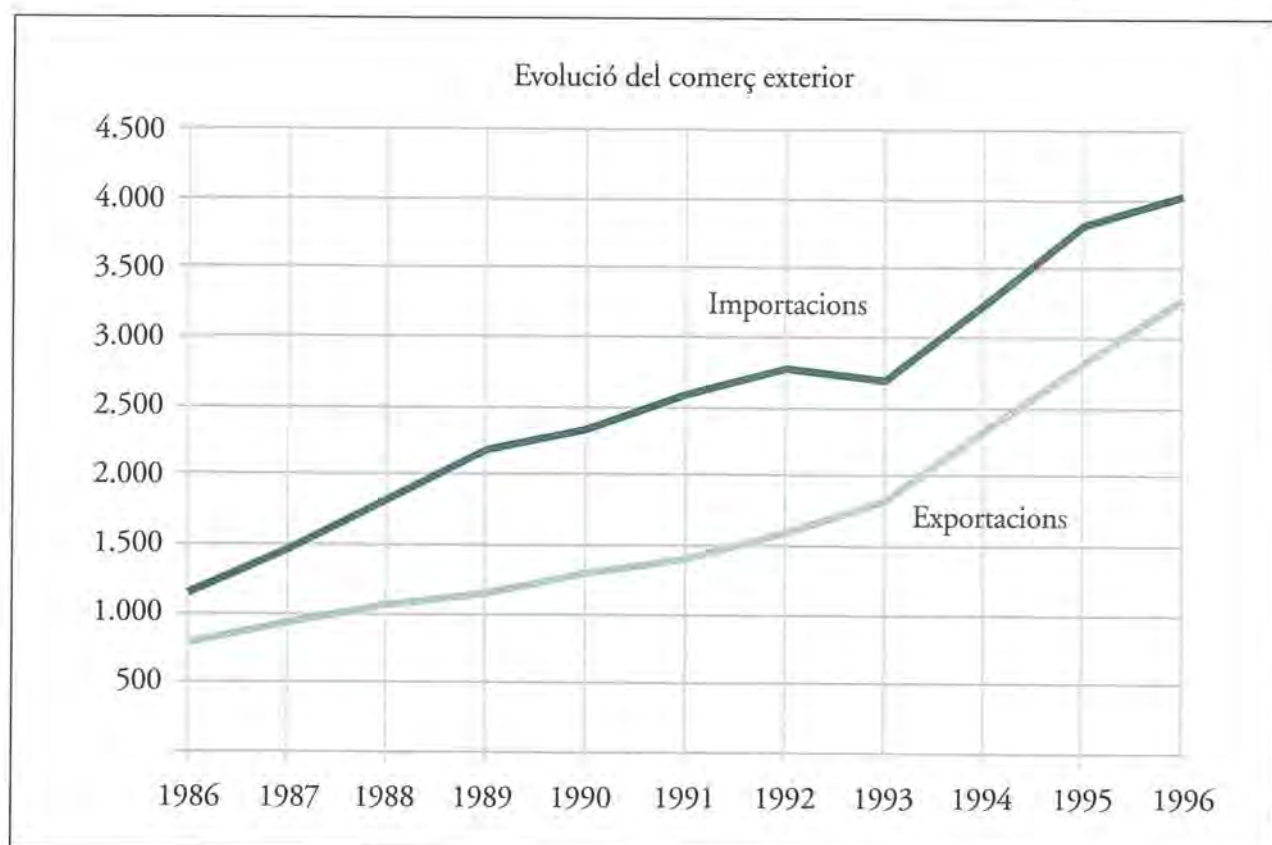
L'economia mundial viu un procés continu de globalització i internacionalització, que es reflecteix en l'augment dels intercanvis comercials i dels fluxos d'inversió internacionals. La tendència ve explicada entre altres factors per la reducció de les barreres als intercanvis, comercials i financers, i pels avenços tècnics en els camps de la comunicació i els transports. La indústria catalana no sols no ha estat aliena a aquest procés, sinó que és un dels

trets principals que han caracteritzat la seva evolució recent i situació actual. El fenomen s'ha manifestat en els dos vessants amb la creixent importància dels intercanvis comercials de Catalunya amb l'exterior -exportacions i importacions de productes industrials- i amb la penetració i implantació d'empreses de capital estranger a Catalunya.

Pel que fa a la primera qüestió, la magnitud de l'obertura exterior catalana es posa de manifest, tal com es presenta al gràfic 3, amb l'increment que ha experimentat la suma de les exportacions més les importacions sobre el valor afegit brut industrial. Aquest indicador ha passat de situar-se en percentatges inferiors al 100 per cent en el moment de la incorporació d'Espanya a la UE a percentatges de gairebé el 200 per cent.

L'augment de l'obertura a l'exterior de les manufactures es deu, tal com mostra el gràfic 4, al creixement tant de les exportacions com de les importacions. Concretament, el valor a preus corrents de les exportacions s'ha multiplicat per 3,6 des del 1986 fins al 1995, mentre que el valor de les importacions s'ha multiplicat per 3,3. D'altra banda, cal destacar la forta concentració dels fluxos comercials amb els països de la UE, amb percentatges

Gràfic 4: Evolució del comerç exterior manufacturer (en milers de milions de pessetes)

Font: IEC

etorn del 70 per cent de les exportacions i de les importacions.

El gràfic 4 també mostra, malgrat el major augment de les exportacions, que per tots els anys la balança comercial s'ha tancant amb saldos deficitaris d'una magnitud significativa. Per exemple, el darrer any considerat, la taxa de cobertura, definida com la relació entre les exportacions i les importacions, es va situar, amb un percentatge del 74 per cent, per sota del 100 per cent que correspondria a una balança equilibrada.

4.1. El comerç exterior manufacturer

Per analitzar amb més detall l'evolució i el comportament de les exportacions i les importacions, es presenta ara l'estructura del comerç exterior manufacturer català i, en segon lloc, un indicador de competitivitat, com és l'índex d'avantatges comparatius revelats (Cambra Oficial de Comerç, Indústria i Navegació de Barcelona, 1997).

L'estructura del comerç exterior català es pre-

senta en el següent quadre amb una desagregació, per aquest cas, en 22 branques industrials.

Pel que fa a les exportacions, destaca la importància dels vehicles automòbils i dels productes químics com a principals grups d'exportació. D'aquests destaca l'evolució positiva de les exportacions de vehicles, que des del 1986 fins a l'actualitat han doblat el seu pes en l'estructura de les exportacions catalanes. Per darrere, però amb percentatges també força elevats, se situen els productes alimentaris i begudes, la maquinària i equips mecànics, i els productes tèxtils. D'altra banda, les importacions presenten un major grau de diversificació. Tanmateix, cal destacar la importància dels productes químics, dels productes alimentaris i també dels vehicles automòbils.

Per a l'estudi de l'evolució de la competitivitat de la indústria catalana mitjançant els seus resultats comercials amb l'exterior, resulta d'utilitat, com s'ha assenyalat, emprar algun tipus d'indicador. L'indicador que es presenta seguidament és l'índex d'avantatges comparatius revelats (IACR). Aquest

indicador es defineix com el saldo entre exportacions i importacions en relació amb el total de fluxos comercials, i pot prendre, expressat en percentatge, valors entre -100 i 100 en funció del signe i la intensitat del desequilibri exterior. Un signe negatiu mostrarà, doncs, una situació deficitària i el contrari en el cas d'un signe positiu

Aquest indicador, calculat per als anys 1986 i 1995 per a les mateixes 22 branques presentades

anteriorment, mostra com, a excepció d'unes molt poques activitats, totes elles, i òbviament el total del comerç manufacturer, presenten un signe negatiu, indicatiu del saldo deficitari en les seves transaccions comercials amb l'exterior. Un dels principals productes d'exportació catalana, els vehicles automòbils, constitueixen una excepció d'importància per als dos anys considerats. I entre els que obtenen alguns dels pitjors resultats, destaquen algunes bran-

Quadre 5: Estructura del comerç exterior manufacturer català. 1995 (1)

	EXPORTACIONS		IMPORTACIONS	
Extracció i preparació de minerals metàl·lics	24	0,00%	998	0,03%
Producció i primera transformació de metalls	59.946	2,13%	193.140	5,09%
Minerals no metàl·lics ni energètics.	3.023	0,11%	7.688	0,20%
Indústries de productes minerals no metàl·lics	78.333	2,78%	63.475	1,67%
Indústries químiques	466.838	16,58%	874.050	23,02%
Productes metàl·lics	109.959	3,91%	124.277	3,27%
Maquinària i equips mecànics	223.514	7,94%	334.831	8,82%
Màquines d'oficina i ordinadors	64.858	2,30%	139.581	3,68%
Maquinària i material elèctric	203.022	7,21%	243.613	6,42%
Material electrònic (llevat d'ordinadors)	125.166	4,45%	214.451	5,65%
Vehicles automòbils i peces de recanvi	581.199	20,64%	345.775	9,11%
Construcció de vaixells	1.212	0,04%	8.105	0,21%
Construcció d'altres materials de transport	23.454	0,83%	29.448	0,78%
Instruments de precisió, òptica i similars	25.745	0,91%	106.556	2,81%
Productes alimentaris, begudes i tabac	231.401	8,22%	390.674	10,29%
Indústries tèxtils	205.831	7,31%	227.544	5,99%
Indústries del cuir	54.284	1,93%	27.420	0,72%
Calçat i vestit, i altres confeccions tèxtils	45.818	1,63%	73.113	1,93%
Indústries de la fusta, suro i mobles de fusta	33.768	1,20%	39.094	1,03%
Paper i articles derivats. Arts gràfiques i edició	121.572	4,32%	152.360	4,01%
Transformació del cautxú i de matèries plàstiques	124.695	4,43%	146.535	3,86%
Altres indústries manufactureres	31.830	1,13%	53.856	1,42%
No classificats	41.628	1,48%	914	0,02%
TOTAL	2.815.487	100,00%	3.796.585	100,00%

(1) En milions de pessetes i en percentatge sobre el total

Font: IEC

ques de productes d'alt contingut tecnològic, com són les màquines d'oficina i ordinadors, el material electrònic i els instruments de precisió.

En segon lloc, cal destacar que, malgrat que es manté el signe negatiu, els IACR corresponents a la totalitat de la indústria i a la major part de les branques industrials, han experimentat una evolució positiva des de l'any 1986 fins al 1995. L'evolució positiva ha tingut lloc des de l'any 1992, ja que els anys posteriors a l'adhesió d'Espanya a la UE es va produir un deteriorament de quasi totes les bran-

ques industrials en les seves relacions amb l'exterior.

En tercer lloc, entre les branques que no han experimentat una evolució positiva en aquest període destaquen algunes de les principals especialitzacions de la indústria catalana, com són la indústria tèxtil, la confecció i el calçat, i els productes alimentaris, fet que posa de manifest les dificultats per competir que aquestes branques presenten en un entorn més obert. Tanmateix, semblen en aquests darrers anys haver iniciat una evolució més positiva, malgrat que mantenen el signe negatiu.

Quadre 6: Índex d'avantatge comparatiu revelat

	1986	1995
Extracció i preparació de minerals metàl·lics	-99,59%	-95,30%
Producció i primera transformació de metalls	-49,70%	-52,63%
Minerals no metàl·lics ni energètics	-85,94%	-43,55%
Indústries de productes minerals no metàl·lics	18,33%	10,48%
Indústries químiques	-35,21%	-30,37%
Productes metàl·lics	-8,28%	-6,11%
Maquinària i equips mecànics	-23,24%	-19,94%
Màquines d'oficina i ordinadors	-56,29%	-36,55%
Maquinària i material elèctric	-6,85%	-9,09%
Material electrònic (llevat d'ordinadors)	-72,44%	-26,29%
Vehicles automòbils i peces de recanvi	21,87%	25,40%
Construcció de vaixells	-12,25%	-73,98%
Construcció d'altres materials de transport	-15,87%	-11,33%
Instruments de precisió, òptica i similars	-68,84%	-61,08%
Productes alimentaris, begudes i tabac	-12,62%	-25,60%
Indústries tèxtils	15,95%	-5,01%
Indústries del cuir	-4,26%	32,88%
Calçat i vestit, i altres confeccions tèxtils	32,91%	-22,95%
Indústries de la fusta, suro i mobles de fusta	10,55%	-7,31%
Paper i articles derivats. Arts gràfiques i edició	-15,20%	-11,24%
Transformació de cautxú i de matèries plàstiques	-2,64%	-8,05%
Altres indústries manufactureres	-24,35%	-25,71%
TOTAL	-19,05%	-14,84%

Font: IEC i elaboració pròpia

Quadre 7: Fluxos d'Inversió estrangera directa (IED). Milions de PTA

	IED a Catalunya	Indústria/Total (%)	IED de Catalunya a l'estranger
1985	50.945	80,07	n.d
1986	66.929	77,66	n.d
1987	238.093	78,11	n.d
1988	201.298	53,38	49.719
1989	306.595	50,93	37.815
1990	547.858	47,35	85.121
1991	972.248	29,86	108.620
1992	553.248	57,53	64.752
1993	549.379	57,57	43.432
1994	570.027	66,52	59.328
1995	443.897	57,7	90.596
1996	499.773	57,2	69.297

Font: Puig *et al.* (1996)

4.2. Els fluxos d'inversió estrangera

Pel que fa a la inversió estrangera, des de l'inici del procés d'industrialització de Catalunya la presència d'empreses de capital estranger ha estat una constant. Tanmateix, aquesta s'ha intensificat en el període de liberalització de l'economia catalana i molt particularment des de l'ingrés d'Espanya a la UE.

Les dades del quadre mostren l'augment espectacular de les inversions estrangeres a Catalunya, amb xifres per cada un dels anys del període 1990-1996 de quasi sempre més de deu vegades superiors a les de l'any 1985. Amb aquestes xifres, Catalunya ha estat la principal destinatària d'inversions estrangeres dins l'Estat espanyol, amb un percentatge pel conjunt del període de gairebé el 30 per cent, una xifra superior al pes de l'economia catalana en el conjunt d'Espanya. Les xifres del quadre també mostren la importància de la indústria com a sector receptor d'inversions estrangeres, i malgrat certes oscil·lacions i una disminució al llarg del període, encara representen més del 50 per cent del total d'inversions.

L'entrada de capital estranger ha tingut efectes rellevants sobre la modernització i estructuració de la indústria catalana i, en l'actualitat, la presència

de capital estranger s'estén a la major part de sectors industrials. Tanmateix, com mostra el quadre següent, en algunes activitats aquesta té una importància particular. En termes generals, aquestes activitats són de tecnologia avançada i de demanda alta o mitjana i on la globalització dels mercats i la dimensió empresarial són elements importants per competir. A més, algunes d'aquestes activitats es troben entre les que tenen major pes en l'estructura industrial catalana, com ara la fabricació de vehicles automòbils, activitats corresponents a la indústria química o la indústria d'alimentació de segona transformació

Finalment, cal destacar que aquests darrers anys la indústria catalana ha mostrat una major propensió a la internacionalització i implantació d'establiments industrials a l'exterior (Fontrodona, Hernández 1998). Els sectors més significatius en aquest procés són el sector d'alimentació i begudes i la indústria química.

5. Localització de la indústria a Catalunya

Com s'ha assenyalat, una de les característiques diferencials de l'estructura productiva catalana res-

Quadre 8: Sectors amb una major participació de capital estranger (*)

Alimentació de segona transformació
Aigües minerals
Paper
Vidre pla
Fibres artificials
Química orgànica bàsica
Química inorgànica bàsica
Detergents i Pintures
Maquinària i material elèctric
Electrodomèstics
Turismes, vehicles industrials i comercials, motocicletes
Material ferroviari

(*) Sectors on la part de la producció que correspon a empreses participades majoritàriament per capital estranger és superior al 40 per cent del total de Catalunya (dades de 1991)

Font: J. Solà (1992).

pecte a l'espanyola és que la indústria hi representa un percentatge superior de l'activitat. Això no obstant, el sector no es distribueix de manera uniforme en el conjunt del territori català, sinó que presenta una acusada concentració a l'àmbit metropolità de Barcelona. Concretament, l'any 1995 cinc comarques -el Barcelonès (29.7% del total), el Vallès Occidental (15.6%), el Baix Llobregat (9.1%), el Vallès Oriental (6.6%) i el Maresme (6.8%)- concentraven gairebé el 70% del total d'establiments industrials a Catalunya.

Aquesta concentració del sector industrial encara és més accentuada en determinades branques industrials. Per exemple, i amb les dades d'ocupats del Cens de 1991, les comarques del Barcelonès, el Baix Llobregat i el Vallès Occidental concentraven més del 80 per cent dels ocupats en la construcció de material de transport i en la indústria de paper i arts gràfiques.

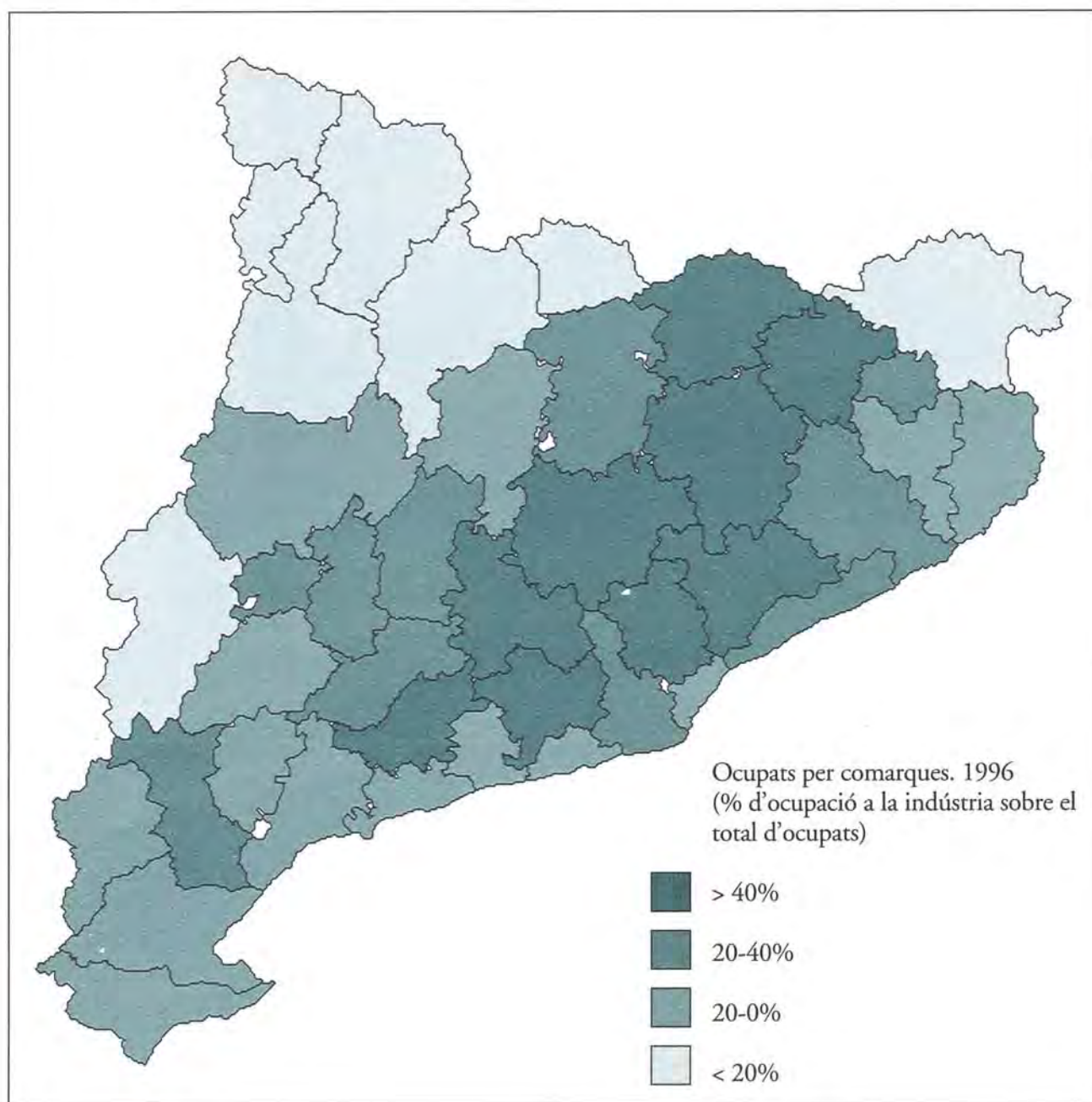
Les raons d'aquesta forta concentració a l'àrea de Barcelona estan en relació amb els factors que han determinat el desenvolupament industrial de Catalunya i en les bones condicions, en termes de proximitat al mercat, comunicació i infraestructures, abundància de mà d'obra i serveis, propis de la ciutat de Barcelona i rodalia.

Junt amb la concentració de l'activitat industrial, cal remarcar que el pes del sector industrial a les comarques catalanes presenta diferències significatives.

D'altra banda, destaca la importància que alguns dels principals sectors industrials catalans tenen en determinades comarques. Per exemple, a les comarques d'Anoia, el Berguedà, el Priorat i Terra Alta més del 50 per cent dels ocupats ho són a la indústria tèxtil i de confecció. A aquestes comarques caldria afegir el Maresme, on aquest percentatge se situa en el 48 per cent. També i pel que fa a la indústria química, algunes comarques presenten un grau molt elevat d'especialització, com són els casos de la Ribera d'Ebre i el Tarragonès.

Finalment, i per tal d'aprofundir en aquesta qüestió i en conseqüència en l'estructura sectorial de les comarques catalanes, resulta interessant de presentar un indicador d'especialització. Aquest permet d'analitzar la presència d'un subsector industrial en una àrea determinada -en aquest cas, cadascuna de les comarques- respecte a la presència d'aquest mateix subsector en el conjunt de referència definit per l'economia catalana. Aquest indicador s'ha calculat com la proporció d'ocupats de cada sector respecte al total d'ocupats a la comarca, en relació amb aquesta

Mapa 1: Percentatge d'ocupats a la indústria respecte al total d'ocupats per comarques.

Font: SEC

mateixa proporció en el conjunt de Catalunya. Per tant, valors superiors a 1 indiquen una especialització de la comarca en el sector considerat respecte al conjunt de Catalunya. El quadre següent mostra els resultats obtinguts pels diferents sectors i les tres comarques que presenten per a cada cas un major grau d'especialització.

Els resultats mostren, tal com s'ha esmentat anteriorment, l'acusada especialització d'algunes comarques també en relació amb el total de

Catalunya, com són els casos de les comarques de la Ribera d'Ebre i el Tarragonès a la indústria química, el Berguedà i Anoia a les indústries tèxtil, de confecció i cuir o el Montsià a la indústria de fusta, suro i mobles. D'altra banda, malgrat que poden sorprendre alguns resultats, com ara l'especialització de la Conca de Barberà en la fabricació de material de transport, cal tenir en compte que en les comarques amb una reduïda presència d'ocupació industrial l'existència d'una o més empreses amb

Quadre 9: Índex d'especialització comarcal per subsectors industrials

SECTORS	1991
Extracció i transf. de minerals	Baix Penedès (5.8) Baix Empordà (3.0) Montsià (2.7)
Indústria química	Ribera d'Ebre (4.2) Tarragonès (3.0) Baix Camp (1.4)
Metal·lúrgia, maquinària i material elèctric	Alt Urgell (2.0) Garraf (1.4) Baix Llobregat (1.2)
Material de transport	Conca de Barberà (2.0) Barcelonès (1.5) Baix Llobregat (1.5)
Alimentació, begudes i tabac	Segarra (3.7) Pallars Sobirà (3.0) Pla d'Urgell (3.0)
Tèxtil, confecció i cuir	Berguedà (3.3) Anoia (2.6) Terra Alta (2.6)
Fusta, suro i mobles	Montsià (5.9) Vall d'Aran (5.8) Cerdanya (4.4)
Paper, arts gràfiques i edició	Alt Camp (1.9) Alt Penedès (1.6) Noguera (1.5)
Cautxú, plàstic i altres manufactures	Conca de Barberà (1.7) Bages (1.6) Garrotxa (1.5)

Entre parèntesis es presenta el valor de l'indicador d'especialització de la comarca en el sector.

Font: Elaboració de Viladecans (1997) a partir de les dades del Cens (1991).

una certa dimensió té efectes significatius sobre la seva especialització respecte al total de Catalunya.

6. La política industrial de la Generalitat de Catalunya

En aquest apartat es presenta la situació actual i l'evolució recent de la política industrial desenvolupada per la Generalitat de Catalunya. Cal tenir

present, tanmateix, que aquesta constitueix únicament una part de les accions de promoció i foment empresarial existents, ja que sobre el territori català també intervenen altres agents, especialment la Unió Europea i l'Estat espanyol.

Les accions de política industrial desenvolupades aquests darrers anys s'emmarquen en el "Pla de foment de la competitivitat de la indústria catalana. 1993-1996", elaborat pel departament d'Indús-

Quadre 10: Finançament del "Pla de foment de la competitivitat de la indústria catalana. 1993-1996"
(en milions de PTA)

Àmbits d'actuació	1993-1996
Internacionalització	10.816
Investigació i tecnologia	9.690
Serveis a les empreses	9.274
Reequilibri industrial i territorial	8.550
Energia i aigua	2.897
Qualitat i productivitat	2.335
Serveis institucionalitzats	568
Total	44.150

Font: Departament d'Indústria, Comerç i Turisme, Generalitat de Catalunya

tria, Comerç i Turisme (DICT) del govern de la Generalitat de Catalunya.

Aquest Pla va constituir el primer document programàtic del DICT i integrava les diferents actuacions que la Generalitat ja portava a terme de manera fragmentada. Es tracta sobretot d'intervencions que complementen i donen suport a les accions que realitzen les empreses en alguns àmbits considerats, com la internacionalització i la innovació tecnològica.

En funció de la magnitud dels recursos destinats per àmbits d'actuació, destaquen les accions en el camp de la internacionalització, i en segon terme en la tecnologia.

Las accions de foment de la internacionalització consisteixen en la captació d'inversions estrangeres i bàsicament en la promoció del comerç exterior. Per facilitar la introducció i consolidació dels productes de les empreses catalanes en els mercats exteriors, el DICT ha creat des de 1988 una extensa xarxa de centres de promoció de negocis al estranger, fins a 31 centres distribuïts per tot el món. Aquesta acció es porta a terme des del COPCA (Consorci de Promoció Comercial de Catalunya), organisme adscrit al DICT.

Del conjunt d'àmbits d'actuació contemplats

en el pla de competitivitat, la recerca i la tecnologia se situa en segon lloc per volum d'inversió. Les inversions previstes per als quatre anys del període 1993-1996 representen gairebé el 22 per cent del total del finançament corresponent al conjunt del pla. Segons la tipologia de les actuacions, es poden diferenciar, tal com es presenta en el quadre 11, dues línies d'intervenció. La primera té l'objectiu d'eleva el nivell tecnològic del teixit industrial i fomentar la investigació i el desenvolupament tecnològic, mitjançant accions d'informació i assessorament i amb programes de concessió d'ajuts per al desenvolupament de projectes de R+D i per a la incorporació de titulats universitaris en els departaments d'investigació de les empreses. Les accions corresponents a aquesta línia d'actuació es porten a terme al Centre d'Informació i Desenvolupament Empresarial (CIIDEM), que és el principal organisme executor, en el DICT, de les accions de foment de competitivitat de les PIME. La segona i principal línia d'actuació té l'objectiu fonamental del suport a la infraestructura tecnològica formada pels diferents laboratoris i centres tecnològics, dels quals cal destacar el Laboratori General d'Assaigs i Investigacions (LGAI) i el Institut d'Investigació Aplicada de l'Automòbil (IDIADA), ambdós, cen-

Quadre 11: Innovació i tecnologia. Objectius, accions i unitats gestores

Objectius i accions	Unitat gestora
1. Foment de la investigació i el desenvolupament tecnològic	
Assessorament i informació tecnològica	CIDEM (a)
Programes d'ajuts a projectes de R+D	CIDEM-CIRIT (b)
2. Suport a la infraestructura tecnològica	
Laboratoris i centres tècnics de la Generalitat	LGAI, IDIADA(a)
Suport a altres centres tècnics	DGI (c)

(a) El CIDEM (Centre d'Informació i Desenvolupament Empresarial), el LGAI (Laboratori General d'Assaigs i Investigacions) i el IDIADA (Institut d'Investigació Aplicada de l'Automòbil) són centres adscrits al DICT.

(b) Comissió Interdepartamental de Recerca i Tecnologia de la Generalitat de Catalunya.

(c) Direcció General d'Indústria del DICT.

tres propis de la Generalitat de Catalunya. L'objectiu, en aquest cas, és posar a disposició de la indústria, centres comuns d'assaig i calibratge i centres de recerca aplicada i desenvolupament industrial.

La tercera línia d'actuació és la de serveis a les empreses amb programes heterogenis. El de major importància en aquest bloc és el referent a la potenciació d'infraestructures comercials i de serveis, per exemple, amb la concessió d'ajuts a la creació d'un centre de negocis del sector tèxtil i a institucions firals que realitzin inversions en infraestructures comercials. Altres accions, incloses en la línia de serveis a les empreses, van dirigides tant al sector de l'artesanía com a la promoció de la seguretat en establiments industrials. Les següents línies d'intervenció dirigides a les empreses industrials són el programa de reequilibri industrial i territorial, consistent en ajuts a la inversió en zones de regressió demogràfica i industrialització escassa, i les accions de promoció de la qualitat i la productivitat. D'aquestes, destaquen les destinades a millorar la qualitat dels productes que porta a terme actualment també el CIDEM. Concretament, consisteixen en programes de foment de la qualitat mitjançant la concessió d'ajuts a associacions o empreses per contractar activitats amb consultories amb l'objectiu de millorar la qualitat. També es realitzen accions de sensibilització, per exemple, amb la realització de seminaris.

Finalment, i com a accions més recents, cal re-

ferir-se al suport a la competitivitat dels anomenats *microclusters* industrials, definits com un grup d'empreses i d'activitats relacionades en un àmbit geogràfic determinat. Aquestes accions es van iniciar el 1993 i s'extenen a l'actualitat a quinze *microclusters*. Aquest enfocament ha adquirit un protagonisme creixent i el seu objectiu bàsic és analitzar, a partir de l'intercanvi d'informació amb els agents privats, els reptes estratègics als quals s'enfronten les empreses i establir la resposta adient per reforçar-ne la competitivitat. Es tracta, en conseqüència, d'identificar els avantatges competitius i la millor manera d'aprofitar-los, que suposa analitzar les habilitats i coneixements existents a cada *microcluster*. El diagnòstic i les possibles estratègies s'elaboren comparant-les amb altres *microclusters* internacionals d'èxit. Tot això permet definir, d'una manera molt més precisa, les accions adients per als grups d'empreses i zones geogràfiques (Conejos *et al.* 1997).

En síntesi, les accions de política industrial s'han centrat en el foment de la internacionalització i en el desenvolupament d'una infraestructura tecnològica al servei de la indústria, junt amb accions com les subvencions a projectes de R+D, el foment de la qualitat i la provisió d'assessorament i informació. Malgrat que ha suposat un canvi substancial respecte a la situació existent fa deu anys, és inevitable de reconèixer que, sobretot la política de foment de la innovació i els centres de serveis tècnics,

presenten mancances significatives. Entre altres, destaca la seva insuficient adaptació a l'entorn i la falta de definició d'una estratègia global que permeti coordinar i orientar les diferents accions. Això no obstant, el pla de reforç de la competitivitat dels *microclusters*, malgrat és a l'actualitat una acció complementària a la resta d'accions, ha suposat un nou

enfocament en la política industrial de la Generalitat. Aquest enfocament es caracteritza per un major intercanvi d'informació i concertació amb els agents privats i per la definició de mesures més properes a les diferents realitats industrials de Catalunya.

La creixent importància dels serveis

Miquel Lasheras

Els darrers anys s'han produït importants canvis en l'estructura de les economies occidentals, derivats en bona part del procés de modernització que han sofert. Aquests canvis han donat lloc a un augment de la importància del sector serveis. Així, tant els serveis dirigits directament al consum final (com el comerç, l'educació o la sanitat), com els serveis lligats a la producció (els financers, els serveis a les empreses, els transports, etc.), han experimentat durant la darrera dècada una expansió important.

Aquest és un procés que s'ha donat en general a totes les economies modernes, i va lligat a la variació en els hàbits de consum de les famílies, conseguint a un augment de la renda i una satisfacció de les necessitats bàsiques, com també als canvis en l'estructura familiar, que atorguen cada vegada un pes creixent a serveis com la sanitat, l'ensenyament no reglat i la cultura, així com a serveis personals com la restauració, l'hoteleria i els viatges.

Paral·lelament, les empreses han patit també un canvi de comportament, basat en l'*externalització* d'una part de les seves tasques no estrictament industrials i complementàries a la seva activitat (com la gestió, la selecció del personal, els serveis informàtics, etc.), un fet que també ha accentuat aquesta important evolució del sector terciari. Aquestes activitats existien també abans, però quedaven comptabilitzades com a industrials, ja que es feien dins de les mateixes empreses.

A més, el sector públic encara és un sector amb un pes important en el conjunt de les economies, tot i que els darrers anys aquest sector -que ofereix bona part de les activitats considerades dins del sector serveis (els sanitaris, l'ensenyament i els serveis

socials, en general)- segueix una tendència cap a la reducció o cap a l'estancament.

La liberalització d'alguns serveis que eren monopolis o patien restriccions a la competència, com el transport aeri o les comunicacions, també ha tingut una importància considerable aquesta darrera dècada, fet que ha influït igualment en l'estructura del sector serveis dins el conjunt de l'economia.

Tots aquests canvis estructurals han portat a parlar moltes vegades, i d'una manera descriptiva, de "desindustrialització" o de la "societat post-industrial", on augmenta força la demanda de serveis, tant personals com col·lectius per al consum i la demanda intermèdia de serveis a la producció.

Cal considerar, però, que la indústria i els serveis creixen de manera paral·lela i interrelacionada i que cal tenir en compte, tot i aquests canvis, el pes encara fort de la indústria dins les economies modernes, especialment la catalana.

Així doncs, tot i que Catalunya continua essent una regió amb un sector industrial capdavanter i fortament desenvolupat, cal remarcar l'augment del pes dels serveis dins el conjunt de l'economia i explicar-lo com el resultat d'un procés lligat a l'evolució de les economies modernes on, cada cop més, el sector té un pes més important.

1. L'evolució de la població ocupada i el producte

La importància que ha adquirit el sector serveis en les darrers dècades a les economies occidentals en general, i en concret a la catalana, es veu reflectida en els diferents indicadors macroeconòmics que es consideren.

Tant el valor del PIB (Producte Interior Brut), o sigui, el valor del que es produïx a Catalunya durant un any, com el nivell d'ocupats en el sector serveis respecte al total de la nostra l'economia, representen uns valors alts i han tingut una evolució creixent o d'estancament durant els anys que van del 1989 al 1998. Tots els indicadors estudiats referents al conjunt de l'economia catalana confirmen aquesta evolució del sector serveis durant la darrera dècada.

Pel que fa a l'estructura del Producte Interior Brut català en els tres grans sectors econòmics (primari, secundari o industrial i terciari o de serveis) entre els anys 1990 i 1996, es percep que el sector serveis presenta una proporció superior sobre el total i que l'ha mantingut durant aquests anys. Així, el valor del sector serveis dins el total de l'economia catalana en pessetes constants

-sense tenir en compte la inflació- era del 55,7% l'any 1990, mentre que el corresponent a l'any 1996 era del 57,9%. Això vol dir que el sector serveis ha representat més de la meitat del total de la producció de l'economia catalana durant aquests anys.

La importància del sector serveis respecte al total del PIB varia segons la comarca o les àrees catalanes que es considerin. Així, els serveis són més elevats proporcionalment a les comarques més properes a Barcelona, com el Barcelonès, el Baix Llobregat, el Vallès Oriental, el Vallès Occidental i el Maresme, que pertanyen a l'anomenat eix me-

Taula 1: Pes del sector serveis dins l'estructura del PIB. 1990-1996
(en pessetes constants del 1990 i en %)

Any	(%)
1990	55,7
1991	56,8
1992	57,1
1993	58,3
1994	58,3
1995	57,6
1996	57,9

Font: Caixa de Catalunya: Anuaris comarcals. 1994-1998. Barcelona.

Taula 2: Pes del sector serveis dins el total del PIB comarcal. 1996

Comarca	% serveis
Barcelonès	69,8
Cerdanya	65,5
Alt Empordà	64,5
Gironès	62,1
Garraf	61,4
Baix Empordà	59,1
Val d'Aran	57,9
Segrià	57,0
Maresme	54,9
Selva	54,4
Baix Llobregat	52,1
Alt Urgell	51,9
Vallès Occidental	51,8
Bages	50,4
Alt Penedès	49,3
Pallars Sobirà	48,8
Berguedà	48,2
Tarragonès	45,8
Pallars Jussà	45,5
Vallès Oriental	45,1
Osona	44,8
Baix Penedès	44,6
Baix Ebre	44,3
Urgell	44,0
Anoia	43,7
Baix Camp	43,7
Garrotxa	42,8
Pla de l'Estany	41,0
Montsià	40,9
Ripollès	40,8
Alta Ribagorça	39,9
Noguera	39,7
Solsonès	37,5
Pla d'Urgell	37,0
Garrigues	33,0
Conca de Barberà	31,9
Segarra	30,2
Alt Camp	28,8
Priorat	28,8
Terra Alta	26,6
Ribera d'Ebre	18,0

Font: Caixa de Catalunya: Anuaris comarcals. 1994-1998. Barcelona

tropolità. L'any 1996 el sector serveis aportà al conjunt d'aquestes comarques un 62,5% del seu PIB. Així mateix, a les comarques on el turisme és una activitat important i suposa una de les bases de l'economia -normalment costaneres (com l'Alt Empordà, el Baix Empordà i Garraf) o d'alta muntanya (com la Cerdanya o la Val d'Aran)-, el sector serveis també hi presenta una important proporció respecte al total del PIB.

El sector serveis, lligat generalment a les economies urbanes, també apareix com a més important en aquelles comarques on hi ha una ciutat de dimensió més o menys gran, com Girona (Gironès), Lleida (Segrià), Tarragona (Tarragonès) o Manresa (Bages). Contràriament, a les comarques més allunyades de la rodalia barcelonina, amb una indústria o un sector primari més importants i que configuren els eixos de la base econòmica de la zona i amb uns municipis de dimensions més reduïdes, el valor del sector serveis dins el total del PIB no arribava a la meitat en aquest mateix any (48,7%).

Si s'analitza el pes del PIB corresponent al sector serveis respecte al total per comarques l'any 1996, aquelles on aquest indicador és més elevat són, per aquest ordre, el Barcelonès, la Cerdanya, l'Alt Empordà, el Gironès, Garraf, el Baix Empordà i la Vall d'Aran, comarques amb un percentatge per sobre de la mitjana catalana. També cal considerar la importància que aquest sector té a la comarca del Barcelonès -i concretament a la ciutat de Barcelona-, ja que aporta quasi la meitat del PIB total de Catalunya. L'any 1996, concretament, el PIB català en el sector serveis que es generà al Barcelonès fou del 40,39% del total.

Fent una anàlisi de l'estructura de la producció terciària a nivell de subsectors durant l'any 1996 al conjunt de Catalunya, es dedueix la importància que representen els serveis financers (23,4% respecte al total del sector), així com els serveis públics (23,4%) i el comerç (22,2%). Els transports representen un 11,9% del PIB del sector serveis, l'hoteleria el 6,4%, mentre que els catalogats com a d'altres, suposen un 12,7%.

A nivell territorial es poden observar també diferències quant a aquest indicador, ja que, si bé el pes dels serveis financers són importants arreu del territori, es percep que el comerç és més important a les comarques centrals o de l'interior (com el Bages o Osona) i els serveis relacionats amb l'hoteleria tenen un major pes a les comarques de muntanya o a les més turístiques.

Si els indicadors de producció ens manifesten que el sector serveis és el més important dins l'economia catalana, quan parlem en termes d'ocupats, també el sector serveis ocupa un major nombre de treballadors dins el global de Catalunya.

Els serveis ocupen més de la meitat dels treballadors de l'economia catalana i han passat d'ocupar el 1989 el 51,4% del total d'aquests al 60,14% el 1996. Així doncs, 6 de cada 10 ocupats de Catalunya ho fan en aquest sector i l'any 1996 hi treballaven quasi un milió tres-cents mil persones.

Per branques d'activitat i amb dades corresponents al 1991, es destaquen els ocupats en activitats dedicades al comerç i l'hoteleria (amb un 18,70% respecte al total d'ocupats), així com a l'educació, recerca i sanitat (10,65%). Cal destacar, en el primer cas, que el comerç i l'hoteleria era la branca d'activitat que l'any 1991 presentava un major nombre d'ocupats en el total de l'economia catalana.

A nivell comarcal, les comarques amb una proporció superior d'ocupats al sector terciari són les mateixes que presenten una proporció m'és elevada del PIB del sector serveis. Així, les comarques amb una superior proporció d'ocupats al sector serveis són l'any 1991, i per aquest ordre, la Val d'Aran, el Barcelonès, el Tarragonès, el Gironès, l'Alt Empordà, el Segrià, la Cerdanya, Garraf i el Baix Camp.

Taula 3: Població ocupada al sector serveis. 1989-96
Mitjanes anuals (en milers de persones)

Any	Ocupats al sector	Total ocupats	(%)
1989	1.085,8	2.111,8	51,42
1990	1.144,2	2.192,1	52,19
1991	1.195,3	2.223,0	53,77
1992	1.187,7	2.163,3	54,90
1993	1.164,1	2.051,2	56,75
1994	1.215,9	2.052,7	59,23
1995	1.261,7	2.127,7	59,30
1996	1.298,4	2.159,1	60,14

Font: Institut d'Estadística de Catalunya

2. La importància del turisme

El sector turístic és un sector estratègic per a l'economia catalana. Catalunya és una important regió turística d'àmbit europeu i mundial, amb una posició destacada dins el context turístic internacional, que s'ha consolidat els darrers anys i especialment la darrera dècada. La millor situació de les economies de la Unió Europea -afavorida per la posició més competitiva de la pesseta assolida per les devaluacions de l'any 1993 i del 1994- hi ha contribuït en bona part. Cal considerar els efectes beneficiosos que això té en la balança de pagaments de Catalunya, ja que el turisme actua com una exportació sense sortir de casa, així com per la seva capacitat de creació d'ocupació i per la contribució al PIB català. El total d'ingressos bruts de l'àmbit turístic català es xifraren l'any 1996 en 736.000 milions de pessetes.

Per bé que és difícil de calcular el nombre d'ocupats així com el nivell de producció del sector dins el total de l'economia catalana, es considera que aquests són semblants, o fins i tot superiors, a d'altres sectors econòmics punta de l'economia catalana, com per exemple la fabricació de gènere de punt, el transport de viatgers o la sanitat privada.

Tradicionalment, la Mediterrània, i doncs Catalunya, pel clima i la localització, han estat una destinació turística de primer ordre. Aquest turisme, qualificat "de massa" buscava principalment sol i platja i valorava uns preus baixos i la realització de poques despeses. Això no obstant, durant els darrers anys, concretament durant la darrera dècada, i lligat a canvis socioeconòmics, culturals, i en general de comportament, les demandes turístiques han variat. El sector turístic ha passat a ser un fenomen de les societats avançades al llarg de la dècada dels noranta, amb l'aparició de nous tipus de turisme, des dels complementaris fins al més clàssic que per sobre de tot valoren la qualitat.

Si bé els conceptes tradicionals continuen essent importants per a bona part de la demanda, ja no són els únics que es tenen en compte i cada vegada tenen una major importància d'altres components, com els culturals i esportius, els centres de negocis, les fires comercials, etc. Amb això s'han consolidat també les noves ofertes associades a d'altres activitats complementàries a les turístiques clàssiques, com el turisme cultural, el turisme de negocis, el turisme rural, els esports d'aventura o el turisme de salut.

El turisme cultural i d'oci, sovint complementari al de sol i platja, es localitza a les ciutats més importants, com també a les comarques de l'interior. Aquestes, aprofitant els seus recursos naturals, arquitectònics o culturals, intenten atreure els visitants estrangers que estiuegen als llocs més clàssics, i que busquen altres indrets per complementar la seva estada a la platja. Arreu es promouen rutes turístiques i arquitectòniques, parcs temàtics, visites guiades a ciutats, etc. Barcelona i ciutats com Girona, Lleida o Tarragona tenen un turisme cultural en creixement els darrers anys. La celebració dels Jocs Olímpics de 1992 també han donat a conèixer la ciutat de Barcelona arreu del món i ha generat un creixement d'aquesta mena de turisme. El parc temàtic Port Aventura, posat en marxa l'any 1995, ha consolidat un nou tipus de turisme d'oci a la Costa Daurada. La Generalitat de Catalunya realitza cada any campanyes de promoció per desenvolupar aquest tipus de turisme i complementar-lo amb el més clàssic.

El turisme de negocis, vinculat al turisme urbà, ha experimentat un augment notable. Aquest es concentra sobretot a Barcelona i a la seva àrea d'influència, i a una escala més reduïda i abastant un àmbit més petit, a diverses ciutats mitjanes del país, com Tarragona, Girona, Manresa o Lleida. Per a la realització de fires, congressos o reunions es requereixen fortes inversions en infraestructures, un fet que ha portat els responsables de les ciutats i d'altres institucions a prendre les mesures necessàries per millorar els actuals equipaments o construir-ne de nous. Amb tot, el nucli receptiu més important d'aquest tipus de turisme és Barcelona.

El turisme rural és un altre turisme en constant creixement a bona part de les comarques catalanes. Oposat al turisme de sol i platja, és un turisme més actiu, que busca una relació directa amb la natura. Moltes comarques, sobretot les més muntanyoses, presenten una sèrie d'atractius geogràfics que les fan aptes per a la pràctica d'aquest tipus de turisme. Així mateix, el sector turístic ofereix un complement als altres sectors econòmics de la comarca, com l'agricultura, la ramaderia o activitats industrials que poden haver patit la crisi, i els permet moltes vegades obtenir uns ingressos complementaris a aquestes activitats. Aquest fet també pot ajudar a evitar el despoblament d'aquestes zones.

Lligat al turisme rural, s'han consolidat altres formes turístiques, com el turisme esportiu, amb activitats esportives lligades a la natura: els esports

d'aventura (ràfting, escalada, bicicleta de muntanya, etc.) o activitats més clàssiques (excursionisme, esquí, etc.). Els recursos naturals que presenten certs municipis o comarques també ha portat a especialitzar-los en turisme de salut, amb centres termals, etc.

L'aparició i la consolidació d'aquestes noves formes de turisme han evolucionat de manera paral·lela a la important expansió que ha sofert el turisme interior, un mercat més proper afavorit pel fet que els europeus cada vegada fem vacances més

sovint, encara que són més curtes. Catalunya pot esdevenir i efectivament es confirma com una destinació privilegiada.

L'important augment de les segones residències durant els darrers anys és també un fet que ha consolidat un tipus de turisme interior (de catalans a Catalunya mateix) i els desplaçaments entre localitats catalanes.

Catalunya presenta actualment un total de 8 marques turístiques, cadascuna de les quals té unes característiques pròpies que la fan destinatària d'un determinat tipus de turisme. Són Barcelona, la Catalunya Central, la Costa Brava, la Costa Daurada, la Costa de Garraf, la Costa del Maresme, els Pirineus-Prepirineus i les Terres de Lleida.

L'oferta de l'allotjament turístic de Catalunya a la fin dels anys noranta està entorn de tres milions de places. Això suposa que hi ha hagut un increment de més de 700.000 places en la darrera dècada, donada en bona part per l'important creixement que hi ha hagut de l'oferta d'apartaments i dels habitatges de segona residència. En aquest període també hi ha hagut un augment de la qualitat mitjana dels allotjaments hotelers i dels càmpings, amb diversos programes de modernització duts a terme per les institucions i un procés de substitució de l'oferta més obsoleta i de baixa qualitat per una oferta nova. D'aquesta manera, el nombre d'establiments hotelers ha anat reduint-se des de l'any 1989, amb un total de 3.156, fins als 2.824 del 1996.

Els 2.824 establiments hotelers que disposava Catalunya l'any 1996 oferien una capacitat d'oferta de 230.628 places. La Costa Brava és la zona que presenta un major nombre d'establiments hotelers, amb un total de 873 i un total de 79.296 places, seguit de Barcelona, amb 474 establiments i 35.511 places.

Les residències-cases de pagès, noves formes d'allotjament, lligades al turisme de caire rural o més alternatiu, han crescut d'una manera important entre els anys 1989 i 1996, passant de 100 a 433, així com el nombre de places, que han passat de 897 a 4.035.

Un tipus d'oferta més clàssic com són els càmpings, no s'han vist afectats negativament per l'aparició de nous tipus de turisme i continuen amb una evolució de cert augment passant de 315 l'any 1989 a 362 el 1996, tot i que ha disminuït el nombre de places.

Els ciutadans espanyols no residents a Catalunya

Taula 4: Establiments hotelers. 1989-1996

Any	Establiments hotelers	Places
1989	3.156	212.859
1990	3.179	219.750
1991	3.227	221.832
1992	3.149	229.568
1993	3.024	229.421
1994	2.935	228.950
1995	2.843	228.995
1996	2.824	230.628

Font: Institut d'Estadística de Catalunya.

Taula 5: Establiments hotelers per marques turístiques. 1996

Marca turística	Establiments hotelers	Places
Barcelona	474	35.511
Catalunya Central	212	9.054
Costa Brava	873	79.296
Costa Daurada	311	39.689
Costa de Garraf	177	8.872
Costa del Maresme	245	35.863
Pirineus-Prepirineus	431	18.488
Terres de Lleida	101	3.855
Total	2.824	230.628

Font: Institut d'Estadística de Catalunya.

Taula 6: Residències-cases de pagès. 1989-1996

Any	Nombre	Places
1989	100	897
1990	109	976
1991	130	1.172
1992	160	1.403
1993	200	1.800
1994	277	2.552
1995	379	3.568
1996	433	4.035

Font: Institut d'Estadística de Catalunya

Taula 7: Càmpings. 1989-1996

Any	Nombre	Places
1989	315	295.131
1990	317	293.136
1991	312	298.032
1992	313	246.872
1993	327	250.170
1994	336	249.965
1995	349	252.651
1996	362	256.264

Font: Institut d'Estadística de Catalunya

són el grup més nombrós pel que fa als turistes que visiten cada any Catalunya. Concretament, l'any 1997, van realitzar més de 3,5 milions de viatges amb destinació al Principat, que van generar més de 25 milions de pernoctacions. Pel que fa a l'origen, més de la meitat dels turistes (un 55,8%) procedien d'alguna de les comunitats veïnes (Aragó, Balears, Comunitat Valenciana) o Madrid, i van tenir com a destinacions destacades el Barcelonès (43,2%) i la Costa Daurada (28,8%).

Les estades dels turistes procedents d'aquestes comunitats autònomes van tenir una durada mitjana d'uns cinc dies, mentre que els turistes procedents de la resta de comunitats van realitzar viatges

d'una durada sensiblement superior. Aquest tipus de viatges es realitzen generalment en companyia de la família (66,2%) i amb cotxe (61,9%) i el tipus d'allotjament més freqüent fou l'establiment hotel·ler (39,1%) o la casa de familiars o amics (37,2%). Es creu que l'any 1997, els espanyols no residents a Catalunya van realitzar unes despeses totals d'uns 140.600 milions de pessetes en els viatges que van fer a Catalunya.

L'estranger és també un origen important del turisme català. El nombre de persones estrangeres que entren a Catalunya, s'hi quedin o no, és d'uns 18 milions anuals. Com és habitual, la majoria de persones estrangeres arribades a Catalunya ho fan per carretera (78%) o mitjançant l'avió (11%), mentre que el ferrocarril i el vaixell són mitjans menys usats. Pel que fa als llocs fronterers, la Jonquera és la principal via per on entren bona part dels turistes que es desplacen al Principat.

La valoració del sector turístic és positiva, ja que, si bé el creixement del nombre total de visitants creix de manera moderada, la composició per països d'origen mostra un important increment de visitants procedents de mercats nous que vénen a reforçar els mercats tradicionals. Amb això, els països europeus, principalment de la Unió Europea, són l'origen de la major part dels turistes a Catalunya. La gran majoria procedeixen de França (7.330.556) i Alemanya (2.065.741). De la resta, 968.626 han estat originaris dels Països Baixos, 844.418 de Bèlgica, 873.369 del Regne Unit i 701.193 d'Itàlia. Suïssa, els Països nòrdics, Japó i els Estats Units són els altres països importants quant al nombre de turistes estrangers que visitaren Catalunya l'any 1996.

A banda dels visitants forasters, cal tenir en compte el nombre de viatges que realitzen els catalans a Catalunya mateix, ja que aquests són cada vegada més abundants. El 1996 els viatges a la segona residència foren els més importants (56,3%), ja que s'estima que cap a un 19,5% dels catalans disposa de segona residència, xifra que fa que el nombre de segones residències a Catalunya sigui de 972.000. En aquest tipus de turisme, es destaquen com a destinacions principals la Costa Daurada i la Costa Brava (amb el 25,1 i el 24,8%, respectivament). Els viatges interiors que no es realitzen a segones residències també tenen com a principals destinacions la Costa Brava i la Costa Daurada.

3. Les transformacions del sector comercial

El sector comercial té un pes notable en l'economia catalana i és una de les activitats principals a Catalunya dins el sector terciari. Al igual que el sector turístic, cal assenyalar que la importància d'aquest sector dins l'economia catalana no és una excepció dins el conjunt d'economies occidentals. Així, la proporció que representa el comerç a la majoria d'aquestes economies és similar arreu d'aquests països, tant en nivells de producció, com en nombre de persones ocupades. L'any 1996, el valor de les activitats dedicades al comerç i les reparacions representaven un 22,2% del Producte Interior Brut del sector serveis de l'economia catalana, i l'any 1991 els comerciants i venedors representaven un 13,47% del total dels treballadors de l'economia catalana.

El desenvolupament econòmic durant els darrers anys no ha incrementat o reduït el pes del sector dins el conjunt de les economies, sinó que n'ha modificat l'estructura, afavorida pels canvis que s'hi han donat: un major associacionisme, canvis en el comportament dels consumidors, noves tipologies de venda, major ús de tecnologies d'informació, etc.

Els canvis estructurals de la distribució comercial en l'economia s'han articulats entorn de dos eixos: d'una banda, aspectes que han incidit sobre la demanda comercial, és a dir en els consumidors, i, de l'altra, factors que han motivat canvis en l'oferta comercial, és a dir, en els venedors, i que han contribuït a l'acceleració d'aquest procés.

Dins els canvis que han afectat el comportament de compra del consumidor durant els darrers anys se'n destaquen, entre d'altres:

- La consolidació de la incorporació de la dona al mercat laboral que ha portat a un augment del nivell de renda disponible i, per tant, dels nivells de consum de les famílies.
- La valoració dels productes considerats com a "no vitals", que ha experimentat un notable increment en reduir-se la despesa relativa en alimentació. Aquest fet ha estat motivat per la influència de la publicitat, etc.
- L'evolució tecnològica, que ha permès millorar els equips domèstics, incrementar el parc automobilístic i les fonts d'informació per adquirir-los.

A banda d'aquests canvis en els hàbits dels consumidors, cal considerar que l'oferta també s'ha vist afectada per una sèrie de canvis en els darrers anys:

- El creixement manifest de la concentració i de l'associacionisme comercial, en diferents manifestacions com les cadenes comercials, les franquícies, les centrals de compres, etc.
- La creixent internacionalització de la distribució, ja que molts països han vist saturada la demanda interna de determinats productes o fórmules comercials. Cal considerar l'ampliació de l'àmbit d'actuació de grans hipermercats cap a d'altres activitats com el bricolatge o la restauració.
- Les innovacions tecnològiques, com els lectors òptics, l'automatització de l'emmagatzematge o el diner electrònic, han beneficiat les diferents fórmules comercials.
- L'especialització de l'oferta. El fort creixement del mercat durant les darreres dècades juntament amb una major variació de les preferències i els gustos dels consumidors ha propiciat l'aparició d'un ampli ventall de fórmules comercials diferents. El comerç en alimentació ha evolucionat des de l'antic establiment de queviures cap a noves formes de venda que mantenen grans diferències entre si, com els establiments especialitzats, els supermercats, etc.

Altres canvis, de caire polític, com l'adhesió a la Unió Europea, també van accelerar l'arribada de grans cadenes europees de distribució, especialment franceses, un fet que va moure la Generalitat a regular la seva implantació l'any 1989 amb la Llei d'Equips Comercials. Els gegants comercials que tant afloren durant els anys vuitanta i al començament dels noranta han començat a perdre força i quota de mercat. Així, en només dos anys, del 1994 al 1996, van passar d'una quota de mercat del 29,3% al 27%, amb una tendència, sembla, cap a l'estancament.

A la taula 8 es visualitza l'evolució dels nous projectes de grans superfícies comercials a Catalunya, on es confirma la importància que tingueren al principi dels anys noranta, i l'estancament que han tingut a partir del 1995.

L'evolució del sector comercial durant la darrera dècada ha presentat a grans trets una doble via pel que fa a les estratègies que s'han seguit: d'una

Taula 8: Noves grans superfícies comercials a Catalunya. 1992-1996.

Any	Nombre
1992	34
1993	31
1994	23
1995	9
1996	13

Font: Institut d'Estadística de Catalunya

banda, hi ha hagut una important desaparició de comerços tradicionals davant l'embranchida de les noves formes comercials, al mateix temps que altres comerços han optat per l'especialització.

Els petits comerciants s'uneixen arran d'aquest fenomen per reclamar a les autoritats públiques que limitin l'obertura de grans superfícies comercials. En aquesta línia, la Llei d'Ordenació del Comerç Minorista ha regulat aspectes com l'amplitud dels horaris comercials o la proliferació de grans superfícies.

Actualment, un bon nombre d'empreses comercials són de mitjana i sobretot de petita dimensió. Tant si es mesura la grandària de les empreses comercials en termes de superfície dels locals com en nombre d'ocupats que tenen de mitjana, es pot constatar que la majoria d'establiments catalans són de dimensió molt petita.

Els canvis estructurals que ha sofert el comerç els darrers anys han fet que aquests petits establiments hagin hagut de recórrer a l'especialització i a la modernització per mantenir la competitivitat enfront dels comerços d'una més gran dimensió.

Les diverses formes d'associacionisme comercial també han contribuït decisivament a la modernització del comerç tradicional, transformant aquests petits establiments en autoserveis, iniciant els comerciants en les modernes tècniques de gestió empresarial (*merchandising*, estudis de localització de nous establiments comercials, etc.), introduint les noves tecnologies comercials (lectors òptics, etc.) i desenvolupant tot un seguit de noves fórmules comercials poc desenvolupades fins aleshores a Catalunya.

L'any 1996 hi havia un total de 121.505 esta-

bliments de comerç al detall a Catalunya, amb una línia ascendent respecte als anys anteriors. Pel que fa a l'estructura per subsectors comercials, cal destacar la importància dels establiments dedicats a productes alimentaris, que representen un 35,42% del total, així com els dedicats al tèxtil i la confecció, amb el 20,38%. Els comerços dedicats al parament de la llar representen un 11,92% del total, els dedicats a productes químics un 7,48%, els dedicats a la venda de llibres i revistes un 4,08% i els dedicats a materials de transport un 3,13%. Altres tipus d'establiments representen un 17,59% respecte al total.

Taula 9: Establiments d'empreses de comerç al detall. 1996.

Subsector	Nombre	(%)
Productes alimentaris	43.032	35,42
Tèxtil i confecció	24.762	20,38
Parament de la llar	14.485	11,92
Llibres i revistes	4.957	4,08
Productes químics	9.084	7,48
Material de transport	3.807	3,13
Altres	21.378	17,59
Total	121.505	100,00

Font: Institut d'Estadística de Catalunya

4. El sistema financer

Les possibilitats de creixement de qualsevol economia estan estretament relacionades amb la quantitat dels recursos disponibles per finançar les activitats econòmiques, així com amb el desenvolupament dels mecanismes financers disponibles.

El poder del sistema financer resulta, doncs, del fet que, a més de realitzar una funció medidora en el mercat del diner, pot crear diner per mitjà del crèdit i orientar l'activitat econòmica exercint una forta influència sobre les inversions i l'estalvi de les empreses i dels consumidors.

El sector financer no és un sector més de l'eco-

nomia, i un sector financer eficient i dinàmic no és només un requisit per assolir uns nivells alts de benestar en qualsevol societat, sinó que alhora és un nou impuls per al creixement econòmic.

Les principals entitats dedicades a l'activitat financera són els bancs i les caixes d'estalvis, tot i que hi ha altres institucions importants al sector com les borses de capital o les companyies d'assegurances.

El procés de creació de la Unió Europea ha comportat una aproximació coordinada de les lleis bancàries que regeixen els diferents països europeus, els quals han hagut d'adaptar les respectives legislacions a les disposicions contingudes en les directives comunitàries relatives al sector.

Des de l'1 de gener de 1993 està en vigor als països de la Unió l'anomenat "passaport europeu", segons el qual una entitat de crèdit autoritzada a desenvolupar la seva activitat en un dels països membres pot estendre-la a la resta de països de la Unió sense necessitar l'autorització del país hoste i sota la supervisió de les autoritats del seu país d'origen.

Aquests principis bàsics de llibertat d'establiment i de control del país d'origen es complementen amb l'harmonització d'unes normes bàsiques de supervisió i amb la implantació del model de banca universal com a model bancari dominant.

Aquesta reforma dels marcs legislatius és, entre d'altres, un dels factors que explica els canvis estructurals i estratègics que en els darrers anys tenen lloc en els sectors bancaris dels diferents països de la Unió Europea.

En la majoria de casos, s'ha tendit cap a un entorn més liberalitzat, ja que s'han retirat moltes barreres que condicionaven l'activitat de les diferents categories de les entitats de crèdit, i això ha portat a un increment de la pressió competitiva dins el sector.

Un altre aspecte que ha afectat el sector durant els darrers anys han estat les fluctuacions de l'activitat econòmica. Així mateix, la globalització de l'economia, la desintermediació o les noves tecnologies són altres factors de canvi igualment importants ja que, d'una manera o d'una altra, tots incideixen en el nivell de competència del sector.

Per conèixer la magnitud del sistema financer a Catalunya, cal considerar en primer lloc, l'escassa disponibilitat d'estadístiques regionalitzades sobre l'activitat financera, un fet que dificulta la possibilitat del seu tractament global a nivell de Catalunya.

En aquest sentit, tot i que es disposa de les xifres dels dipòsits i crèdits dels bancs i les caixes de Catalunya, cal dir que aquestes xifres han perdut certa significació per l'aparició de nous actius financers en els quals col·locar els recursos financers a uns tipus d'interès més rendibles. Els principals destinataris d'aquests recursos són ara els fons d'inversió.

Tot i això, cal considerar com una aproximació a l'activitat financera, les xifres dels dipòsits a Catalunya entre els anys 1989 i 1996.

Taula 10: Dipòsits a Catalunya
(en milions de pessetes)

Any	Dipòsits	Respecte Espanya (%)
1989	7.193.300	21,6
1990	8.112.700	21,5
1991	8.990.700	21,5
1992	9.738.600	21,6
1993	10.723.400	21,6
1994	11.424.600	21,3
1995	12.325.000	20,5
1996	13.191.000	20,9

Font: Banco de España. Boletín estadístico. Mensual

Taula 11: Sistema bancari a Catalunya.
Nombre d'oficines. 1989-1996.

Any	Nombre
1989	7.492
1990	7.713
1991	6.850
1992	6.840
1993	6.720
1994	6.752
1995	6.803
1996	7.036

Font: Institut d'Estadística de Catalunya

Altrament, es percep que el valor dels dipòsits entre els anys 1989 i el 1993 passa de 7.193.300 milions a 13.191.000 milions de pessetes, doblant-se quasi el volum d'aquests en només vuit anys. Cal considerar també que el volum de dipòsits es troba entorn del 21% respecte al total d'Espanya. Quant al nombre d'oficines, es manifesta un cert estancament i una certa reducció entre els anys 1989 i 1994. A partir del 1994, amb la liberalització del sector, hi ha una certa tendència a augmentar.

5. Els serveis a les empreses

Un altre fet característic de les economies més desenvolupades durant la dècada dels noranta i que ha afavorit el major pes del sector serveis, ha estat el creixement dels serveis destinats a les empreses, anomenats també serveis a la producció.

La modernització de les empreses industrials ha portat una sèrie de canvis molt notables en la seva organització, que han accelerat el procés de divisió i especialització del treball. El desenvolupament de bona part dels serveis a les empreses ha estat el resultat d'aquesta divisió progressiva del treball, que comporta una creixent separació i especialització entre les diferents fases del cicle de producció: concepció, organització, control, execució, venda, etc. D'aquesta manera, s'arriba al que en argot s'anomena una "terciarització de la producció".

Aquestes són activitats amb un elevat component de treball especialitzat i amb una autonomia empresarial pròpia, que proveeixen serveis d'un alt contingut en informació, orientats a millorar i potenciar l'organització empresarial, les tècniques de producció, els productes o la seva imatge, a ampliar els àmbits de mercat, i en general a millorar la seva organització per augmentar la productivitat, reduir els costos i, en definitiva, millorar-ne la competitivitat.

Cada vegada la producció que ofereixen les empreses requereix, a més dels béns materials, una sèrie de tasques immaterials, com ara les relacionades amb el transport, la comercialització i la publicitat dels productes, el disseny d'aquests, els serveis de consultoria, la selecció i la formació constant del personal, els serveis informàtics, etc. Així han sorgit nombroses empreses dedicades a prestar aquests serveis a les empreses industrials.

La indústria *externalitza* cada vegada més activitats de serveis, un fenomen que s'ha anomenat *spin off*, al mateix temps que augmenten les funci-

ons de serveis a l'interior de la indústria. No es pot dir que la indústria perdi el seu paper en el desenvolupament de les economies i de la innovació tecnològica, sinó que és un fenomen lligat estretament al mateix desenvolupament del sector industrial.

La taula següent mostra l'evolució que han tingut les empreses de serveis a Catalunya, segons les dades de *l'Anuari dels serveis a les empreses* publicat anualment. Les dades indiquen un augment del nombre d'empreses del sector durant aquest període, així com una forta concentració d'aquestes a la ciutat de Barcelona.

Taula 12: Nombre d'empreses de serveis a les empreses amb seu a Catalunya. 1993-98.

Any	Nombre
1993	4.077
1995	6.649
1996	6.808
1997	7.078
1998	7.428

Font: CEP: Anuaris dels serveis a les empreses de Catalunya.. 1990-1998, Barcelona.

L'any 1998, hi havia, segons les dades, un total de 7.428 empreses del sector amb seu a Catalunya. Dins aquestes, les més abundants són les dedicades a la consultoria i al *management*, que representen el 27,81% del total, les dedicades als serveis logístics, operacionals i d'aprovisionament, que suposen un 16,34% respecte al total, les dedicades a temes de publicitat i imatge, que representen 10,45% i les dedicades a serveis tècnics, que són el 10,04%.

Quant als serveis de *management* i gestió, es destaquen els serveis d'assessorament (jurídic, fiscal, comptable), serveis administratius, de relacions públiques, etc. Els serveis de producció acostumen a ser serveis d'enginyeria, de disseny industrial, de control de qualitat, de recerca i desenvolupament, etc. Els serveis de personal són bàsicament de selecció, formació i contractació. Dins els serveis relacionats amb les vendes existeixen els de publicitat, estudis de mercat, promoció

Taula 13: Firmes de serveis a les empreses amb seu a Catalunya. Any 1998.

Subsectors	Total Catalunya	(%)	Total ciutat de Barcelona
Associacions professionals-Empresarials	211	2,84	159
Consultories-Management	2.066	27,81	1.169
Serveis Tècnics	746	10,04	500
Serveis financers i Assegurances	594	8,01	464
Publicitat-Imatge	776	10,45	601
R+D	195	2,63	101
Informació-Informàtica-Comunicació	450	6,06	311
Viatges	547	7,36	243
Formació	476	6,41	308
Serveis logístics, operacionals i d'aprovisionament	1.214	16,34	710
Lloguer	140	1,88	64
Cambres de comerç	13	0,17	1
TOTAL	7.428	100,00	4.631

Font: CEP: *Anuari dels serveis a les empreses de Catalunya*, Barcelona, 1998.

de vendes, disseny gràfic i publicitari, etc. Quant als serveis informàtics, les principals demandes són de serveis de disseny de programari (*software*), assessoria informàtica, lloguer de material informàtic, etc. Per últim, els serveis operacionals són serveis de neteja i conservació, vigilància i seguretat, lloguer de locals, etc.

En general, es percep un diferent abastament dels serveis en les empreses segons la seva dimensió. Mentre que les petites i mitjanes empreses, donades les seves limitades dimensions i capacitats tècniques i financeres, han de recórrer a l'exterior

per abastar-se d'aquests serveis mitjançant les empreses especialitzades en els diferents tipus de serveis, les grans empreses tenen un major marge d'elecció i poden, en algun cas o bé en la totalitat de serveis, produir-los internament. Així mateix, el nivell d'especialització que requereix el servei també és una variable que determina la seva major o menor *externalització*. D'altra banda, un gran nombre d'aquests tipus de serveis estan ubicats a Barcelona i a la seva àrea d'influència i, en menor grau, a les altres ciutats catalanes situades en àrees urbanes importants.

Les infraestructures com a condició necessària per al desenvolupament: present i futur

José García Quevedo
Elisabet Viladecans Marsal

Introducció

Les *infraestructures* són tots els equipaments necessaris per al desenvolupament de les activitats socioeconòmiques i que permeten als individus, les organitzacions i les empreses de realitzar llurs activitats de manera més eficient. Genèricament, es pot distingir entre les següents tipologies d'infraestructura:

- de transport (carreteres, ferrocarrils, ports i aeroports)
- energètiques (xarxes elèctriques, oleoductes i gasoductes)
- hidràuliques (embassaments i canalitzacions)
- mediambientals (tractament de residus i depuració de l'aigua)
- de comunicacions (telecomunicacions, correus)
- de formació i recerca (universitats i centres d'investigació)
- lligades al sòl (polígons industrials i de serveis)

Una accepció més àmplia, tot i que poc utilitzada, inclouria també les infraestructures sanitàries (centres d'atenció primària, hospitals), educatives i socials (equipaments urbans, esportius i culturals). Tot i les diferències que presenten, les infraestructures esmentades comparteixen un conjunt de característiques que serveixen per delimitar amb precisió el concepte d'*infraestructura*: a) es tracta de béns de capital —que, per tant, tenen una durada llarga en el temps; b) són essencialment de naturalesa pública —finançats bàsicament per les

Administracions públiques; i c) generalment, tenen uns efectes que es poden delimitar en l'espai —és a dir, l'aprofitament dels seus serveis s'obté al lloc on es troben.

Pel caràcter de béns majoritàriament públics que tenen les infraestructures i com ja s'ha comentat, el seu finançament l'han proveït tradicionalment les diferents administracions públiques. Aquest fet es justifica perquè es tracta de béns que s'ofereixen al conjunt de la població i en la majoria de casos es tracta de projectes de gran envergadura que sovint l'empresa privada no pot assumir. Així i tot, davant el finançament exclusivament públic, en els últims anys i a nivell internacional s'experimenta un canvi de tendència, ja que s'ha detectat un increment de l'aportació dels agents privats en la inversió en infraestructures, ja sigui aportant la totalitat del capital necessari o bé compartint part de la despesa amb les administracions públiques. Les raons que justifiquen aquest canvi de tendència són diverses, entre d'altres, es podria esmentar la presència cada vegada més habitual de restriccions pressupostàries, juntament amb el sorgiment d'altres necessitats que el sector públic ha de satisfer. La participació del capital privat en el finançament de les infraestructures depèn tant del volum de la inversió com de la certesa de recuperació del capital invertit en forma d'obtenció de beneficis per un termini relativament llarg. És el cas, per exemple, del finançament privat d'algunes autopistes, que permeten a l'inversor privat d'obtenir un benefici de la seva explotació durant un període acotat de temps.

Durant els últims anys, els estudiosos han parat molta més atenció a la relació entre la dotació de capital públic en forma d'infraestructures i el creixe-

ment econòmic, ja que aquest és un tema que es considera fonamental en l'anàlisi econòmica. La idea que les infraestructures influeixen decisivament en el creixement econòmic va ser desenvolupada per la literatura econòmica des del principi dels anys setanta. Concretament, l'autor alemany Dieter Biehl (1982) va elaborar aquells anys els primers estudis que relacionaven la dotació d'infraestructures de les regions amb la seva capacitat de creixement. Segons aquests treballs, s'afirmava que una regió que disposa d'un bon nivell d'infraestructures augmenta la rendibilitat de la inversió dels seus agents privats, ja que en disminueix els costos i, alhora, aquesta major rendibilitat es tradueix en majors nivells de producció i renda. Així mateix, cal tenir present que la inversió en infraestructures ocasiona directament un augment en l'activitat del sector de la construcció, així com en altres sectors econòmics amb una vinculació amb aquest.

La simple observació del nostre entorn confirma que un major desenvolupament econòmic i social va lligat a una major dotació d'infraestructures. És difícil pensar en el desenvolupament normal d'una economia amb fluxos de mercaderies, matèries primeres, persones i informació, que no compti amb sistemes sofisticats de transport i comunicació. Pot afirmar-se, doncs, que les infraestructures són una garantia del desenvolupament econòmic i que la seva manca o insuficiència origina traves al normal funcionament del sistema econòmic, augmentant els costos de producció o empitjorant la qualitat dels serveis prestats amb conseqüències negatives sobre la competitivitat de l'economia i el nivell de vida.

La importància de les infraestructures és, doncs, gairebé estratègica i la seva relació amb la competitivitat és evident. Algunes prestigioses institucions internacionals, com el World Economic Forum, identifiquen les infraestructures com un element clau de la competitivitat d'un país i, per tant, afirmen que una dotació infraestructural inadequada pot dificultar la posició d'una economia envers els seus competidors. Així i tot, no s'ha d'oblidar la presència d'altres factors decisius que conjuntament contribueixen a explicar el desenvolupament econòmic de les regions. Són, a més de les infraestructures, la dotació de capital privat, la mà d'obra qualificada i la tecnologia, entre d'altres. Així, les inversions en infraestructures seran molt més rendibles en les zones on també coincideixi la presència d'algun o la totalitat d'aquests factors.

Sembla, doncs, haver-hi coincidència a admetre que la manca d'infraestructures suposa un problema per a l'activitat econòmica. Així i tot, cal esmentar que una major dotació d'infraestructures és una condició necessària però no suficient per al desenvolupament i el creixement econòmic. Els efectes positius lligats a les infraestructures es produiran sempre que a l'entorn hi hagi una concentració geogràfica empresarial que aportï altres elements com la mà d'obra, un teixit urbà i industrial i uns serveis a les empreses que permetin aprofitar la potencialitat de creixement que aporten les infraestructures. Cal recordar que els efectes positius que permeten les infraestructures poden augmentar si paral·lelament a la despesa pròpia de la infraestructura els agents, tant públics com privats, duen a terme altres accions, com la promoció econòmica de les activitats locals o la reconversió i reordenació de l'espai urbà o territorial.

Els estudis més recents detecten dèficits importants en la dotació d'infraestructures a Catalunya en relació tant amb d'altres regions de l'Estat espanyol com amb altres països desenvolupats i especialment amb la Unió Europea. Un primer treball elaborat per Biehl (1990) amb dades de l'any 1985 destacava que Catalunya tenia en aquell moment un nivell infraestructural equivalent al 88% de la mitjana europea i ocupava el 88è lloc entre les 168 regions europees analitzades.

D'altra banda, un treball de Bruinsma i Rietveld (1993) aplicat a les 42 ciutats més grans d'Europa i que incloïa Barcelona, analitzava l'accessibilitat relativa d'aquestes ciutats mitjançant tres tipus d'infraestructures de transport, l'aeroport, la xarxa ferroviària i la xarxa viària. Segons aquest treball la ciutat europea que gaudia d'una millor dotació de tots tres tipus d'infraestructures era París, i Barcelona, considerant 100 aquesta posició màxima, se situava al 60% pel que fa al trànsit aeri, al 46% pel que fa a la xarxa ferroviària i al 54% respecte a la xarxa viària. Així doncs, tot i que centrat a la ciutat de Barcelona, aquest estudi confirmava novament la situació deficitària de Catalunya envers altres àrees europees.

Finalment, un recent estudi elaborat per IVIE i la Fundació BBV (1996) aplicat a les Comunitats Autònomes espanyoles i amb dades de l'any 1991, analitzava la diferent dotació de capital públic incloent dins d'aquesta categoria elements d'infraestructura —carreteres, obres hidràuliques, ports, ferrocarrils i aeroports—, així com altres conceptes

—estructura urbana, sanitat i educació. Segons aquesta anàlisi, en termes globals, la dotació de capital públic per càpita a Catalunya, Balears i la Comunitat Valenciana se situa, respectivament, al 82,5%, al 90% i al 90,4% de la mitjana del conjunt de l'Estat espanyol. Concretament, pel que fa a les infraestructures de transport, la situació és clarament deficitària, és a dir, inferior a la mitjana estatal en gairebé totes les categories. Pel que fa a la dotació de carreteres, les tres Comunitats se situen per sota del 70% de la mitjana estatal. El mateix succeeix amb les obres hidràuliques que, excepte per a la Comunitat Valenciana, presenten un nivell molt inferior i per als ports públics que —deixant de banda les Balears que per raons evidents tenen una dotació portuària molt superior a la mitjana—, la posició és també deficitària. Tal com mostra el quadre 1, i al marge de les infraestructures de provisió privada (autopistes, ports i aeroports), les estructures urbanes locals i les infraestructures sanitàries, totes tres Comunitats presenten una dotació de capital públic clarament inferior a la mitjana estatal.

Malgrat els importants dèficits infraestructurals que destaquen els diferents estudis esmentats, cal

recordar que després de la primera gran onada d'inversions en infraestructures —tot i que centrada a l'àrea metropolitana i que va tenir lloc al principi dels noranta arran de la celebració dels Jocs Olímpics—, a la fi d'aquesta mateixa dècada hi ha importants projectes, ja iniciats en alguns casos, que permetran reduir en part les mancances que assenyalen aquests treballs. Es tracta, per exemple, del Pla Delta del Llobregat, projecte que, entre altres obres, comporta l'ampliació del port i l'aeroport de Barcelona, així com l'arribada del tren d'alta velocitat que connectarà Catalunya amb Madrid i el sud de França, entre d'altres. El conjunt de projectes que es preveuen i que conformaran les noves infraestructures catalanes del futur més immediat es comenten àmpliament a l'últim epígraf del capítol.

En aquest capítol es presenta un panorama global de l'estat de les infraestructures a Catalunya, així com els principals canvis que es preveu que tindran lloc els pròxims anys. L'objectiu és fer una descripció prou acurada de cadascuna de les tipologies, per bé que no totes tenen la mateixa influència sobre el creixement econòmic i, per tant, la seva rellevància pot considerar-se menor. Cal tam-

Quadre 1: Dotació de capital públic a Catalunya, Balears i la Comunitat Valenciana. (Espanya=100, dades per habitant, 1991)

	Catalunya	Balears	Comunitat Valenciana
Carreteres	66,5	68,6	65,2
Infraestructures hidràuliques	63,1	66,7	110,2
Ports	61,7	291,5	94,9
Educació	86,2	83,6	89,7
Sanitat	72,4	112,9	104,5
Estructures urbanes locals	101,6	126,6	107,8
Altres	79,1	90,8	78,1
Total administr. Públiques	75,7	86,5	87,4
Autopistes	175,7	---	147,7
Ports	101,6	141,5	88,7
Aeroports	105,8	656,8	46,1
Total no admin. Públiques	143,4	121,5	116,8
TOTAL	82,5	90,0	90,4

Font: Elaboració pròpia a partir de les dades de IVIE i Fundació BBV(1996).

bé esmentar que, de la mateixa manera que algunes infraestructures com les aeroportuàries, les mediambientals o les de telecomunicacions, han experimentat grans canvis els últims anys, d'altres com les ferroviàries o les hidràuliques s'han mantingut en una situació més estancada.

6.1 La xarxa viària i ferroviària

La xarxa de carreteres

La xarxa de carreteres és un element bàsic del desenvolupament regional, sobretot en regions com Catalunya amb importants desequilibris demogrà-

fic i de riquesa en el territori. La difusió o redistribució de béns i serveis es realitza majoritàriament per carretera; per tant, els costos de producció i la competitivitat de les empreses depenen en gran part d'aquest tipus d'infraestructures de transport. Concretament, pel que fa al transport de mercaderies per l'any 1996, es calculava que a Catalunya més del 80% de les mercaderies es transportaven en aquest mitjà i aquest percentatge augmentava significativament quan es tractava de distàncies curtes dintre de Catalunya.

Segons dades de 1997 de l'Institut d'Estadística de Catalunya, la xarxa actual de carreteres consta d'11.931 km, xifra que representa entorn del 7%

Mapa 1: Xarxa viària a Catalunya. Font: Departament de Política Territorial i Obres Públiques

Quadre 2: La xarxa viària catalana per tipus de via (en km)

Tipus de via	1990	1993	1997
Autopistes de peatge	568,3	578,0	639,2
Autopistes lliures	55,3	88,8	105,6
Autovies	157,0	283,2	273,7
Carretera de calçada única	10.471,0	10.855,2	10.912,1
TOTAL	11.251,2	11.805,2	11.930,9

Font: Institut d'Estadística de Catalunya, (IEC).

del total de xarxa viària de l'Estat espanyol. Relativament, Catalunya té 196 km de carretera per cada 100.000 habitants mentre que per al conjunt de l'Estat espanyol aquesta *ratio* se situa en 390 km. Si es té en compte la superfície i si es calcula la *ratio* quilòmetres de carretera per cada 100 km², Catalunya se situa en 37,4, mentre que el conjunt de l'Estat espanyol està lleugerament per sota. Si aquesta mateixa *ratio* es calcula per als països de la Unió Europea, es comprova que Catalunya està molt per sota de la dotació de carreteres respecte a la mitjana. Cal esmentar que, tot i la posició d'inferioritat que mostra la xarxa viària catalana envers els estàndards estatals i europeus, els últims anys la xarxa viària nova ha augmentat de manera considerable –concretament entre 1990 i 1997 es construïren 680 km nous. Aquest augment s'explica, en part, per les obres que es varen dur a terme arran de la celebració dels Jocs Olímpics de Barcelona el 1992. Entre altres inversions, es destaca la construcció de les rondes de Barcelona –la Litoral i la de Dalt: dues vies de comunicació que permeten creuar la ciutat en molt menys temps i, per tant, han ajudat a descongestionar el trànsit del centre de la ciutat i de les vies que tradicionalment s'utilitzaven..

La xarxa viària pública es distribueix entre les diferents administracions públiques de manera que la titularitat es reparteix de la manera següent: el 45,6% és competència de la Generalitat de Catalunya, un 38,4% correspon a les Diputacions provincials i el 16% restant pertany a l'Estat central. Aquesta distribució s'ha modificat lleugerament els últims anys, ja que la participació autonòmica ha augmentat lleugerament en detriment de la participació de les diputacions provincials, mentre que la proporció estatal s'ha mantingut constant.

El conjunt de la xarxa viària catalana es pot classificar en diferents tipus de calçades tenint en compte si es tracta de vies més ràpides, que poden ser de pagament o no, o bé carreteres de calçada única que per les seves característiques pressuposen un trànsit rodat més lent. Per l'any 1997, la major part de la xarxa viària catalana –un 91,5% del total– es componia de carreteres de calçada única, seguien les autopistes de peatge que representaven el 5,4%, les autovies i carreteres de calçada doble amb un 2,3% del total i, finalment, les autopistes lliures amb el 0,9% restant. Cal destacar que la proporció de calçades de pagament sobre el total de xarxa viària és superior a Catalunya respecte al total de l'Estat espanyol. Cal tenir present que aquesta proporció en el cas català ha tendit a disminuir els últims anys arran de les noves inversions, que han estat majoritàriament en carreteres de no pagament.

La configuració de la xarxa viària en el territori català segueix quatre grans eixos principals, tres dels quals sorgeixen de l'àrea de Barcelona: els eixos Barcelona-Tarragona i Barcelona-Girona seguint el litoral, l'eix Barcelona-Lleida i el recent Eix Transversal, que uneix Girona amb Lleida travessant el territori català. Als esmentats eixos principals cal sumar dues altres vies que a mitjà termini han de permetre una millor comunicació entre les comarques catalanes. Es tracta de l'Eix del Llobregat (C 1411, Túnel del Cadí, autopista Barcelona-Sant Cugat-Terrassa i A18 Terrassa-Manresa), que es convertirà en la via d'unió de Barcelona amb la frontera francesa, i l'Eix Pirinenc (el Pont de Suert-Portbou).

L'Eix Transversal, en funcionament des de la fi de 1997, és una via ràpida de 204 quilòmetres que, travessant la depressió central catalana, permet la

unió de les ciutats de Girona i Lleida passant per les comarques de la Selva, Osona, el Bages, Anoia, la Segarra, l'Urgell, el Pla d'Urgell i el Segrià. La seva construcció corregeix una de les mancances més importants de la xarxa viària catalana, que no disposava d'un corredor de trànsit interior que comunicés les zones interiors entre elles en sentit paral·lel. Aquesta obra ja havia estat reivindicada feia molt de temps, fins al punt que el Pla de carreteres de la Generalitat Republicana de 1935 ja recollia el projecte, que va quedar aturat a la Guerra Civil i la posterior etapa franquista.

Des del punt de vista de dinamització econòmica, l'Eix Transversal suposa una destacable millora en el transport de mercaderies, el turisme i la mobilitat social entre les comarques que travessa. Un dels sectors que pot beneficiar-se més de la seva existència és el sector agrari, tant pel que fa a la producció com a la distribució i comercialització dels seus productes. D'altra banda, l'Eix també ha de permetre noves oportunitats de localització d'activitats industrials i, per tant, solucionar en part els problemes de congestió que fins ara hi ha hagut a les àrees de Vic i Manresa.

La xarxa ferroviària:

L'interès per les infraestructures ferroviàries s'ha modificat molt els últims anys, després d'una etapa amb poques inversions en aquest sector. La nova tendència s'explica per un augment d'una part del trànsit ferroviari, fet que s'explica per diverses raons. Per exemple, pel que fa al trànsit de trens de rodalia, l'augment s'explica sobretot per la nova

localització d'una part important de la població al voltant de Barcelona, la qual es trasllada cada dia amb aquest mitjà; també cal esmentar l'augment del transport de mercaderies per ferrocarril o les expectatives que suposa l'arribada del tren d'alta velocitat.

Històricament, la xarxa ferroviària catalana es va implantar seguint els principals eixos marcats per la xarxa bàsica de carreteres. Als traçats originals de Portbou-Tarragona-Tortosa-València, Barcelona-Lleida i Tarragona-Lleida, se'ls afegiren més tard, per raons d'equilibri i desenvolupament del territori, els de Reus-Móra i Vic-Ripoll-Puigcerdà.

La xarxa actual de ferrocarrils a Catalunya té una extensió de quasi 1.600 quilòmetres, repartits en 13 línies i més de 300 estacions, la major part dels quals són competència de l'empresa pública estatal RENFE i únicament una part reduïda, concretament 183 km, pertany als Ferrocarrils de la Generalitat de Catalunya (FGC). D'aquesta longitud de vies ferroviàries, menys d'una tercera part és de via doble, gairebé un 90% són electrificades i, pel que fa a l'ús, una proporció reduïda, únicament 63 km, es destinen exclusivament al transport de mercaderies. Una part del recorregut de les línies dels FGC són de transport urbà dins de la ciutat de Barcelona; la resta uneix aquesta àrea amb les ciutats veïnes del Baix Llobregat i del Vallès Occidental.

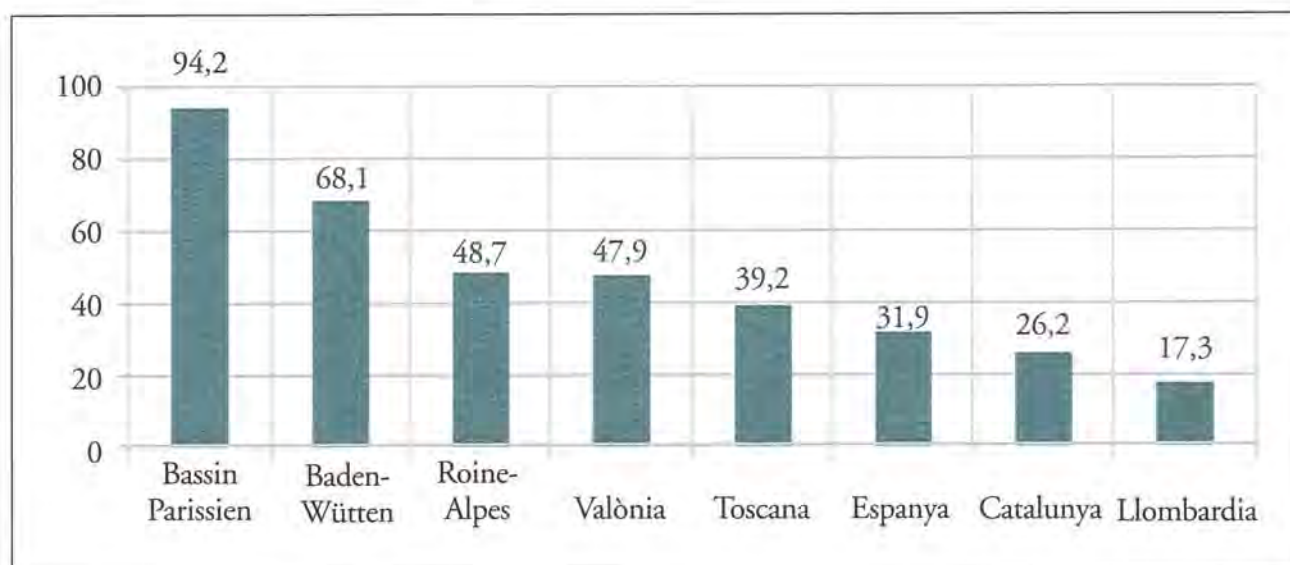
Cal destacar que la dotació de xarxa ferroviària, tal com s'esmentava a la introducció del capítol, és clarament deficitària respecte a altres regions estatals i europees. Així, amb dades de l'any 1996,

Quadre 3: Xarxa ferroviària a Catalunya. 1997

	RENFE	FGC
Longitud total de les línies de via doble	1.411 km	183 km
electrificades	436 (31% del total)	59 (32% del total)
exclusivament de mercaderies	1.322 (94% del total)	108 (59% del total)
	22 (2% del total)	41 (22% del total)
Nombre de línies rodalia	11	2
regionals	4	2
	7	--
Nombre d'estacions	242	66

Font: Institut d'Estadística de Catalunya (IEC).

Gràfic 1 : Xarxa de ferrocarril comparada amb diferents àrees europees (km/100 habitants) 1996

Font: Institut d'Estadística de Catalunya (IEC).

Catalunya mostrava una situació d'inferioritat clara en la *ratio* km de línia ferroviària per cada 100 habitants, si es comparava tant amb la mitjana espanyola com amb la d'altres regions europees, per exemple les que es presenten al gràfic 1.

Des de mitjan 1997 funciona un nou servei ferroviari, l'Euromed, que uneix Barcelona amb València i Alacant. Es tracta d'un tren de velocitat alta que permet unir les dues ciutats en poc menys de tres hores. Les previsions indiquen que a partir de l'any 2002, quan s'hagin resolt els problemes que actualment hi ha en determinats trams molt congestionats, es preveu que la mateixa distància podrà recórrer-se en molt menys temps. El tren recorre inicialment l'anomenat corredor del Mediterrani, però es preveu que més endavant, un cop realitzades diverses millores en els trams de la via, l'Euromed es desplaçarà més cap a l'interior potenciant l'evolució en línia recta del traçat¹.

Un dels projectes immediats pel que fa a la millora de la xarxa ferroviària, és la construcció d'una línia d'alta velocitat. Així, des de la fi dels

vuitanta està aprovada a nivell estatal la construcció de la línia de tren d'alta velocitat que ha d'unir Sevilla-Madrid-Saragossa-Barcelona-frontera francesa. El primer tram a construir-se va ser el de Sevilla-Madrid, que està en funcionament des de 1992. Pel que fa a la resta, les previsions apunten que el tram Madrid-Barcelona passant per Saragossa, Lleida i Tarragona estigui construït abans del 2004. La posada en funcionament d'aquesta gran infraestructura ferroviària permetrà resoldre les mancances en les relacions internacionals per ferrocarril amb la resta d'Europa degudes a la diferència d'ample de via².

6.2. Els ports i aeroports

Els ports

La infraestructura portuària de Catalunya consisteix en dos grans ports autònoms, els de Barcelona

¹ Actualment, el trànsit ferroviari únicament cobreix el 25% de la quota de mercat entre Barcelona i València, mentre que el cotxe en suposa el 38%, l'autobús el 23% i finalment l'avió el 14%. Així i tot, després dels primers mesos de funcionament, les previsions apunten cap a una utilització cada vegada més habitual del tren com a transport entre ambdues ciutats.

² Un dels punts polèmics d'aquest projecte ha estat el de les estacions que hauria de tenir el TAV a la ciutat de Barcelona. Una primera opció consisteix en un accés del TAV a Barcelona a través del Vallès fins a l'estació de la Sagrera; l'alternativa proposa fer arribar el TAV fins al centre de la ciutat. Sembla que l'opció finalment escollida serà la primera. En una segona fase es preveu que el tren de via ampla arribi fins al port de Barcelona fet prioritari per tal de garantir el transport de mercaderies a Europa.

Mapa 2: Xarxa de Tren d'Alta Velocitat a Europa. Previsions 2010.

Font: CIDEM.

i Tarragona, i 18 ports sota el control de la Comissió de Ports de Catalunya. D'aquests últims destaquen pel volum de trànsit de mercaderies els considerats pròpiament comercials –Palamós, Sant Feliu de Guíxols, Vilanova i la Geltrú, Sant Carles de la Ràpita–, i els que tenen una funció exclusivament industrial –Badalona, Alcanar i Vallcarca. Els ports de Barcelona i Tarragona tenen un paper molt important en el transport internacional de mercaderies, especialment els últims anys en què s'ha detectat un creixent saturació de les xarxes terrestres i aèries.

El port de Barcelona disposa actualment d'una superfície de 2.203.356 m² d'emmagatzematge, així com una àrea de 62.000 m² de dipòsits. Tot el conjunt de molls i magatzems estan units per 13 km de carretera de circumval·lació, connectada amb les principals infraestructures de transport terrestre: la xarxa ferroviària i d'autopistes.

El port de Barcelona compta amb una de les zones d'activitats logístiques (ZAL) més avançades d'Europa. La ZAL és una àrea de distribució i d'intercanvi modal on les mercaderies passen del trans-